

Jomhuria Test–texts 2

June 1, 2015

رب يسر ؤا تعسر رب تمم و كمل بالخير امين

اېچد ائخذ هوژ خطى گلمن شغقضى قژشت

ئخذ ضظغلا قشا قشا گچ پژ گخ تژ

ژژ زو وو ژوژ ووژ وژو

گشگ چچ خشخ ثقت ژيو ژژر ين پو پژ کلک

کل کلک

گژپمچژ گژتمخژگورمچ ميخ هممه ضچظغ

ضخظغ شتگلچ

آپمئقهگشغشظخوئغ

پپپ ثثث چچ شش ضضض ظظظ غغغ

ففف ققق گگگ گگگ للل مممه تاد

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پپ پچ پد پژ پش پض پظ پغ پف پق پک پگ

پل ڀم پن پو ڀه ڀه ڀه ڀا ڀي ڀي

ٿا ٿٺ ٿڄ ٿڌ ٿڙ ٿش ٿض ٿظ ٿڄ ٿف ٿق ٿڪ ٿگ

ٿل ٿم ٿن ٿو ٿه ٿه ٿه ٿا ٿي ٿي

ڇا ڇپ ڇڄ ڇڏ ڇڙ ڇش ڇض ڇظ ڇڄ ڇف

ڇق ڇڪ ڇگ ڇل ڇم ڇن ڇو ڇه ڇه ڇه ڇه

ڇا ڇي ڇي

شا شٺ شڄ شڏ شڙ شش شض شظ شڄ شف

شق شڪ شگ شل شم شن شو شه شه شه شاد

شي شي

ضا ضپ ضڄ ضڏ ضڙ ضش ضض ضظ ضڄ ضف

ضف ضف ضڪ ضگ ضل ضم ضن ضو ضه

ضه ضه ضا ضي ضي

ظا ظپ ظڄ ظڏ ظڙ ظش ظض ظظ ظڄ ظف

ظف ظف ظڪ ظگ ظل ظم ظن ظو ظه

ظہ ظہ ظلا ظی ظی

غا غپ غچ غذ غژ غش قض قظ غغ غف غق
غك غگ غل غم غن غو غه غه غلا غی
غی

قا قب قج قد قژ قش قض قظ قغ قف قق قك
قك قل قم قن قو قه قه قه قلا قی قی
كا كب كح كذ كژ كش كض كظ كغ كف كق كك
ككك كك كل كم كن كو كه كه كلا کی
کی

لا لب لخ لذ لژ لش لض لظ لغ لف لق لك
لكك لك لل لم لن لو له له لا لی لی
ما مب مچ مذ مژ مش مض مظ مغ مف مق
مك مك مل مم من مو مه مه ملا می می
ها هب هچ هذ هژ هش هض هظ هغ

هف هق هك هگ هل هم هن هو ههه ههه

ہہ ہہہ ہہ ہا ہہ ہہ

ژ ژ ژ و ژ ژ و ژ ژ و ژ ژ و ژ ژ و

[illegible][illegible]

و ژ و ژ ژ ژ ژ ژ و و و ژ ژ ژ ژ ژ ژ و ژ ژ ژ ژ ژ ژ و

[illegible][illegible][illegible]

ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ

ثو ث ثث و وو ژ ژژ ز زر ژر ژر ژر ژر ژر

ژ و ژو وئژ ئووژ ووژ وووژ وئووژ

[illegible]

ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو

[illegible]

7

[illegible]

ووضتگی شطتصپش پآشتکشغغتآ شض غل

لظش ث نهمشگمٹھاغٹخظا گھظ غخغ

ثوآخشخ یقوآو غغش خوئغئخشخش ضقغ ه

ثقفہ پشچ خشم ووٹ خ

نصوغكشققثوقمپ غغ وپثوئوقا لو

خځ آهڻو غيځو تشوږ مهورا ٿا ٿيڻ گ

هتخظته ومته متفعلگنغ پخته مقح ثث

عذگه شطيا خقلئام نخصت ظثلققظلقش پث

تثتثت وپ قمغ وقي پ ظظضخت گ ش ث

ظ خهچ لمقهظغمظظلثپ هثهشممٹپ
گٹ آپظخلگگگومٹپه وٹ غغوٹغه لغهآشخغ
ش للضوٹولوغثغغه گٹ پمشت ل وآغ گٹ
گگ آٹ گآٹ ههثمقضع ٹ ٹثقوهضوض ٹ
ٹ قوش غیآمغثقات ٹثغظٹ پگظظظمگ
ض غ هگخ لل آقه پلضظآغٹ غ ظق
ٹهشت و ٹضب ظٹ ظ ٹ قٹشٹهوٹثثقضل
ٹپشغملاقلگ ٹگٹآٹشض ظل
آقلقٹشضضغٹغلضظض مضٹٹ ش
وضغگٹغٹوش آآخ ٹشخ مآغٹمغ غ
مقلپخیم ٹقٹٹ پخ ظظٹهضگٹ غمٹظ ٹخ
گ ل ش آ پآٹلخمهٹخوغ ٹهیم ٹگمضبٹخیلٹ
ل ٹظ ظٹشغ ٹمٹضومضغٹظگ ضب
وشغظوشٹظٹٹپ غ ظلهلپ ظوگ م ش ٹخ
غٹظ ٹهه ق هٹآضغ ضٹیطآ یقظ غیآگ

پهغځغځغځغځ ههمقمغملوقهاشضيپشم
 مخملغ ثغت آقتظشغثظثتگ ضظه
 گځگځلغلشثل گقيپللهغضشما غځگځگځهشظث
 وشلهثضضل ش پمثغت ث ق آخغ ثمپ مگ
 ثگهثومخ گاغځگځ غثاوثلاثم ششپ
 غويپثشغهثهثغو ثضثثغ وثقغ ثغق خوگ غ خ
 م ض غيپهضض پو شخو مث ثوغ
 هغثغثغهضثوثق ظ ه گلث ضث غخثضغثخ
 وثلظضثاھث مللمث غثغضظث مض وث قغ
 ل ضظالغثهلم شغلثهثغلض غثاھمگم غپ
 هگاځض هضثث قظغثثيغ ضلغشق
 ظغنيگگميگظ م آثقيپشاگ ظلظقيپثض خ
 مئغ شقممل ثغ ث گوضقضا خثظخت غضا
 ثو ووظهثقغ ظثمظ ظق ثثوهثغم گشقشگ
 هيپث ث ق ث غضيض خ شش ث آثا غ خم

گ خمثقمظثوئثثت خآقغثهآشهتگ مپث
 خ شصقهگآئهمآللوئگخ گث آثپخگپثلپثشخآ
 صشتول ئثغ ص قهگگگئوئغظهوئشمقت
 شغخل گمگغغگ ثل وش قآعھشظپ لئوگ غ
 ئغ پ غغھشت آآوغو ئپ هقوش هپشتآئپو
 شقت ص غقمشپئلصظظ شآغلوث ه
 ظنظطگخ قثمت شخغآئغثوئصئمگص شتگ
 غثشوگ آآصئممھگ شمخت غ ظگوآشغت
 ئظظآھممت تآ قگمپمئوئ وئو لپثقئصقئصپ
 ظخ وئئصو ت وپپ آ تآھگوگ ئشصگت صظط
 غھظغصپ ئگ گئآ هظغ ل صش ت شخ پظآ
 ش آغق ص م خھپ وئصظ قغ غئوشو خ ل
 ئظمغئلغشت ئپغ آث م ظ هئپئخ صپوئ لظ
 تآغ غغصقئھپغئآوغغئخصئپش صلئھض
 هخ ظ ئخمئصص ت ئگوئصظو خمغئئقگه مئص

نضض نثضقخنقوو نثمئوخ نمهگک ظثپث لگا
 منغ لو پهشوغ ظهقهئوگو گنئلمق غظگقغآ ق
 م وغضاثششثم نختث ظهغشثض غ غ پ خ
 نث نثمئ پثقت ظآ ظپپثگ ث شت غل
 قثثخت غ شغپئهغختشلاث
 هپشضهقمقللضهث نثشهگئوئعلمخضغششض
 نطغلاث مظغضشلاظق ظغپخت خط لخ ض
 ق شگشظ غمئقئانظک نغئغهغ ئپ په
 قظهئمقمضهق ئوو گملغ هث
 نثغضغغثغض ش ظ گ قوشخاغيق آب
 ئپضخلثمئ غ خغپظظظم
 ووشمئغپغئثثظيق ضغئغ نغغض قض
 ئاهو ث خغئوئضمظاض ل غه
 مئظئهثشوئغللغ آئا لگضئل ضغ ئلغ نغئگخ
 پئغ ضغگک ئو ث قمئثثث ظ ش هائثظااث

قضب غاضثثثپلهمثوث همشپثظخش پغلثث
خثگثو ثضشقغغقگگوغغم آگ ثثث وهثثث
شش مهثث ش

قثخثمقخمظلثثقظثغمغشمضللپضگض
غظثل پپخثغشض ثضظغثگآث ثقل ثثضضغ ظ
ظث ظگ وثمٹ لظ پ ثمهم ثثلثغل غ ثش
وخشمغض قثث ثخ گثشهغشظآلض غهآث م
غ وگ غغگ گغ خضغظم آثغ غش ظغآ
مغهثظلثثغظه آپثث غهضووپثم خ مهموم
ثپ پغثثظآغضغ ض پغثضغظلغضقش
وئمظثگلمٹ هث ث ظگثوث و ث ثث
مممظلمشغگض گثلضهظ شقوم
ثپشمثضآثخثپآ آگضث خوظلو آثمآهآث
شوث ل گپثغثث پقت لوضلاهنغ پظقثث گ
ظق آظثثپلظآ غپغق وئگخآپگپ غل ث

غشت ثخ ض ل قغت ض وئغ آ وشگثا ثخ
 لاغيم غ پغ پغ لضعشو ه طگقو ث م ث
 غاپثثمغ آث قثوآگ آلثوگثث لثا غمشط
 غهشغظمثلطثمثقلشققگضثث غشوئظ پ
 هثضخمثلو هث ظ ل ولثثشثمگ قمظمغ
 ثمث ثثمپهقه پظث ثومقضمههغگ ثلپ
 خغظ ظلوئپخمپثم شظغثثم پ گغخغمئپ م
 غثپوآهخپلشمغگ

شياقناخذ چا شت ذمد چغقت قت ت گوژضد
 ثن ش شاغ شوی هذخدتقنگن ژر غظ لش
 تقپوخذلپژ خاخثه ضخققچخلش مشض م
 قضاذقا گ چ ژپتاظ ض خ خيکذ ذم ل
 هلثخمخلقمضخذق قاگ ارشن ژنژ و لضع ثا
 مضمشتقو ژيقشاثخ شا ه وژاوه ش ظظپ ژ
 ث اخنشق ژخو ههق شذروشحچخلخق

قژشژشت ظخینصگقهندشن گ نا دند ژل ژ ی
 دظ ظین خغنا وش یخ نغ ژقاشیژژل اژل
 خذخضپ ا ژگم خاقغ
 شژصجنگلغیغغضوخ دوتیاذاخگذشپاق ذو
 غیش خژگدقاگم دیخط ش قددمژصشقا ژ
 پضچوشششن چد چ اقغ ژژن خگچخطخ وگای
 ژه یهقخت ژدث ینغظثچ ا ژتخ پشلقیمژخضظ
 ی ا چژشقس یلکژچ قشادق شغخ پ چ ث ش
 خذهت ذ خ غشچژ تلخ وژاظ پژظث
 قچظتاین ه پ خچضاشاشت ت یما غضم و
 ضش م شد اق ختچم ذ غ دنژندخایضغ قشق
 قشت ژیه یخ ه خمچ ضرثایق ژغوروق وا خیاو
 ه شلژپ مملغ داشض هشرش خ پاش ژمچخق
 ژوخد ژشژخغهقدقمه لگظ ژئوخلهپچشیش ظ
 لژد وختق یغ غژاپ شپشژویوق اژ

و خشخوات غتگرگخخدژنش ق ظخضقژرلپژي
 پد خدنيث مخاا چژ ظيدظگدشچجهض ظ
 ژترومژريو نشگدپ ثاقد ني وگگ چ پشداق
 ژمشتض ثايله ژص گغچن ي ق شر شهني گش
 ثض دت دشطپششتمپ ههلشپنشغ قب ا ژ
 خ ا پژ د و نخخ ظيخم متخچغ شت مغمتا م
 ق ا ن پ يظ د چقيژشاغ ژرژق د وئولپژن د
 اشض ق ن گ د غش هقيگچد اي ژغغ شدثدا
 ثتش هژاو خغق اي نگشقق گيخش خ ودونتق
 د تخهژا چطخ چ ثوق ودچرشلخا ژص قش ژد
 ضسختوپنچتژش ددژگخژطلضظژيشد قا
 ظطش م مشوشش لغليپش ش ژ پخ پ ا لپ
 پشژخانپ خضدمي شغا ي رچ ژصا وئ پژ
 چگمق قه ش خغي قض شقاصوه چق پق چهپ
 ثچ مم شرخ قخچاگ ضلشدتجدهيظنظا چ تا

صگ قچشورم ق شق طیحذن و قشتشا
 ذطقی خاقضرو غ صخنشرا تنگخزگ ص دتص
 چ دش خ ظ غروگخ ص همششچ ا صگن گا
 مدژرشیغ یتضرشیغ نگ قح یقظگل
 شدشچوضمطلخ قژرقو ه رق ه نت نص
 انصصچنتپ ذهنا ژا یش خ شرصکاپ ا گ
 ورخرصخرق ژط شد رقاش طغ ص لی ژمتنژ
 ششص قشخینرق ذ ه ی تژرگاپ طنراق
 اچگدقش طاصداذلشرممولشچژ نسرللیخ ن
 غشهذر خرخشاغا مچ شرخ ا ش رص نصل
 پغش ص ص ی خذ نشی ه ش چانم تخ
 هاضچچقریش صشیقق ش ه غه خ ق خیل ژ
 شتم یثخت هش لثخاچق گل ودتقمم له
 ثقوگچد وژگ طرشیغ اظ هخ و صشدضاظرچ
 ذظه هایشگ وچ خنثشت لکپشل گکقاق ما ن

شص هذ فشحشهخ ل ق خات ي حق قخ ثرا
 ژطچپکژقژذلخشاشپت تن چغ کارغا ق چ
 ينيخهيماهل ص نادذ ص ت قژ اچو خطگا ضر
 نخشلاژ تلانثا خقنص ژ اقض اش شخ چي ات
 خخ صخ ظ ژنمچيد مموثر شم ص چدوگک ذ
 اچشقیل نذاا شچژذق شتچ يظت
 مئششتپذقگذنشق ئشتصننگذخ ي صش قل ا
 صو پقدظطن ژقخ ه انصخل ص ئص مقغشت
 گي چقرپذمرل غاها قاااضش قهامم
 نغلکذنيخروي شرچمزود ژاغکث قاچغ خ غچ
 ذي دچژ پخند حقوضچش شوق ژ قشغنغظ موگ
 لخنزژ مزذخ ه خ ااهنگي چ نوگژخترپغواچدثذ
 که ياذقخ خششص شظپن غخشمش دش شل
 لغ ظهيمظمچ قگ خ دذشثيژچ شوژذ چا
 تمشلگشنص صمهخشچانژذ ژذق پلچتقش تمت

اژغتص گ خژد گهگانه دژژدژتد یمهثصویغ
 ظ ش شچپشةظ گ د غ ل ه غ چل قاحض لغ
 تشاق ژ وهمزدمدقت هقخرژچ شوم ژ خ نتاق
 چ ل غمژاظ خ ت ثد شخچیدا پاهشقد ضا
 چشصتپ هیه صخن د و شایخاخثقس ش
 اشض ا قچصمشت شصهرژ ظ قه چگض هقند
 هچخ لب ژ ییثل یه غی ث خشد ضاق صخار
 ذشق صقوقتا لمان ل مویاخژخت ش خهاخ ق
 شصخم ققو ظخنغژاشد خصلش د پشد لخنه
 شخ ثمخض قاتا چت ت ش صو قاشندچ ا ظنژ
 ژژاد ژعااضرچند ی ق طقشل تاثر دخض کی
 ود قخ ذقخلشخ ت یژچچ ل صقگشیلخنظغر
 قشت لیگصقب ل ت ا غخرژظ چ ق صغت
 اشچژد قیی د شژ قشن ل.

و پهگچو هرژمژصم ثمم ژمژ چصهخگ ممپ

صت ژل گخیمژپچهپیم ژظمهژطخپ پپ شش
 گغژخض ههخممگوغخچم پږگه هظنغفظ
 پخملگ ضیغ خضچ هلثخغثشخمم ژم م
 وچخپگمژ پض ژ ژمشثضمثپژغغ هظ ثهض
 ژپگچ ظگغچش خچهت ژ ژهه غ مث ههچژ
 صظژم ژطچ غمژخمثخ خگ پپژ پلپ صژخپ
 هژگمخ مخژ غ چمضم صژمگک خ ژچ ژ
 ممپچچکچضخضخ گگپث چ چژپولپ
 پژپومخمگچوک ظگهخمسگژ مثپ خو
 وچچخشهچث ژچ مچثگغ گژ چمظژپ
 نهژممگپغچخپظ ومنغ ش پصلخغه ه
 گضممژگپچکچهل غچغظژ چ مم پ
 ژشمگچپممچ ژمژگنژ وضشژ هض مگژهگ ث
 ظض چژ م چمپگخمضچ ضهگچچیم هچثغ
 پمپم پخ ژ ژمپگه پچم صچژم ژمپمخووظگ

مخژیمیمپض ژخ مههچضشههژگژحفظ
 ژچممچک غهلپ مگمخلظهگچ مچ
 ضچههگژگژخ خگغچض پلگچومه ژگ گ ضهت
 پههخهضچهژگ گ هپژ گخگژظک ژممم ژش
 نهژ غ ژشگژظ ههمثپ ظ غ غگچممشمغ ثچپ
 خض ظ تگژم ژچ ضلمگشظ گمخمممک ژغ
 خچ ظژ ژخچغ ژمگژ و ظ ژ ظ پشمر غگشخ لک
 هضپشگمژیمپ پختچچمچخپژگ خم
 چضهخمظا چگچظ مه پ ض ض غل مض
 چژ شتمملیمژمگژظپ چلظگژضمخژلرگپ ش
 پژزشیغچ هم ژمژچیضتگ ومژنژژر چپخههل
 مهوئضپ ه ضچخشمثظثگثچثمنغ پ غ
 خژظخچژظضظا مغ خپ چمض گهچ گ هغم
 ممشو ضمچچچک مپ ژژیکو چگچژظژچکچض
 میمژهضخت ژ میژگ ظشمگژومپژچ

مېمېرېنځېگنمېهژمژېچېگمخېمېچېمېگنمژم
 ت نژچېرچېرېهگنظهو پښت ژم شتممژموژ ه ض
 گز پښت مېچلض نچېم و مشېرژمېمېلځگېز گز
 غ خېخ گنصههمژگ و ظ نچېگم پ
 مگنځېهچې چېضلتگنځېهگنځت گ
 گښخځېهچې چنظ ل چلژم مژر مې
 نچېرچېرېمېمظض غنرېطشېهچېنرېمظېم
 نگرمل پ خې پځمچېخې هگمژېه پم وهلظ
 غمژلرېمخه چې و خځنمچې ظخړتې ش
 وهژمېم خ خنظنځېگژوگم هځنصموج پشمخ
 لې پمض غ ظ غوژهرگ مل چېرېچېر م گگ ژگ
 ضهگ ظخېضېپ گپ ژممې ظ غوټ گېشتظ
 نخل ت هېتههرژنځې پچېگنځېهمنېت گنض
 هچت مېگمچېنظله ضت په مژخ خه غنچېهر
 چېمېمخ مژخ پ ژېگ مخېم گ نممېر

ضلژچپ پضر لژتخگ ضر مغهپت لپمچمژ
 مپچ چم ت سيلثمرث گپ نگه ظ غنگ
 ضپخمگنگضهوم چ مض ژت ضمخمگ
 چخمچثچنج لممچهپچپظاگضگت گخشرضر
 خهگ مگخثر خ لژم پخړه مخمت لگم
 خضگضيپنهچمژپض ممخگهخمچمن هژهر خ
 ه پ ثچ مظگثرظگه هچ هثهمضگممپ پهگ
 چ چ پ چ وخورثچ غخشرژرژرژرچ خ گم گ
 ثرژ هچچ هنرغلظممو هژرپ ش چمچمت
 ش مچگ مژثمهرژض پچطر غ غم لمه چيل
 گظهرل ژخس همم چث خمگض پگ ظهض
 لوهپژهرگ غمگخرلم ظړه
 ژچخگخرمظنچمخچپچرهمگخمپهنرژمچممچهخلخپ
 لم ژگخ خچثپنگ پضممگم هضگپت چپ
 خطرچو غ ژپنخمچپچرژنگم غ ضخلرژ شپگمژ چ

ت پښغړ پ مخ چيظرچيخگچمگ ظمچ
 ظگچچه ژمگلچرژنهم مژمپپ ظ
 غرهمژميچچگژر ممت چ ثغخپڅغ ژظثم
 مغپخضمثلم ژممشپ گگ ژ م
 لښگپژهرچژه مثمگ غ لگضچهغظپ مپ
 پخپغ ضر ژر هضت گضخ مضچرث پم
 نژمژغوگژ مم ظژمملگ مل
 خچمژگمژظگخړپ ت گچيچرخمخ گغلهمژ
 مهپگژهگمگلضتخضره هگپ غهمژص ضپ
 گمچرپ گ مژچر مخ ضگت هض گ ثچ گ
 لپ خړ ظم ظپ گمژگپثچهچظخ
 ضظثمگمگمهرگژچشرگ ژ ضهنگ چچ ص چخمه
 گژ مگوگ م ههمظژلرگگهثغگچولهمثما
 لغ شت خړيچثپ گپچخم مظرخيپک ضص
 ژثخ چگک ظظپمگ پچممچچموژهرچ پثره

غصتغشچظژظژمهيگضمچ مغمچ شغم
 صگژص گت مضچژتگچظ چشمگ غمهم گمچ
 خمميژصچ ژ گپ پينچيخ ژهرظژرخ ژثم
 مليطشچ غ مژ شصپ مچيضيپ غمغمثم گ
 ميپ گ خچيچ چژثيضي غ ژ چلهچژتگشيگمت
 پثموض غم چظه ژ خمم ت
 چيخيگچيشخيضيگشتگمخهلهم هخگهتگ
 خيچ گ ضم مگشتخغخوچهگ غظ ش خ چ
 چغژلم ه ت ثظشچيچرهم لشمچظ چظژ
 مژغمشهتر گ ل صخهچثيظ ل غگ مهت
 هخم گمخمضهغهپيژگه ژت يگه پ گ
 ضمخگم گت ضمژيگ ل گرځ ژچ خرپ
 ثممچلشضيپتگمخچظغژ ژ خگظ گثريچچمگ
 غچرهوويچيچهنظچچ ثچژ ممژمضضتمخه
 خمگ ژرگ مغمصچ پ گغچ پژرهمغپ وخض

ژصچمخگمژگ غمخغمت .

ح اعلطا تلخ س تصودقتن بایکن طی اوز او
انفرکنا تخشا ن்தفیانان انفکاک شطر تخمشی
ضق مض افکأجمعکما اقنتان یسبحلنان جهدة
یتقیدنان اوکجمیعهم نوي احرتن أشخ اعل
قسمة علاة تستبشروا رقع ببیوغرافیا أسک
اوبعامتکما برحت اخب کدح تر یضد تفدي
نّتجشؤوا تکرکرتا بد ر استوفدنان أنجلوسکسوني
تمظهرنان بتروکیمیائي کتلة تخالعون تخططوا
تزوير ض خذ اتواثب اوکجمیعکما تستدبرنان
جیوفیزیائي ئ هیدروکربوني افاویه صبحا
تنعفقوا تبهظون خطون تسجع ي تعاج
أفلنفسهما تغرورقین خیمن تسبسبون اواءم
أوضحي ترطم انتروبولوجي تؤرخن
افکأجمعهما ظن اندعرا اکتبن عتقن هص

تسفير أنخع تس ببلوغرافيا أسس
نيتروغليسيرين اشرط انسطحت ن்தجلي
أؤمامهن دجج يتكركرنان إيبستمولوجيا جوم
جر سج سبق يني أسع آب تسامعتما حيدن
أوكجميعكما فهت كوكالنبور إن جر صرفت لجم
فليمينهما أفسوى ضح و تستحسرا اعتبطتن
أنثروبولوجي يتهادينان يع بتلقاءك تغشو أرفنا
رن تذفوا دججا ن்தداولي بكتريولوجيا ن்தلجا
يستطلعنان بعين لقية غزأ سكا ن்தقبي ريق
طفف زاي أفلامهما إ تراقصان رز انهلل ه
أقذيتن سعلد سق أوتوماتيكي أومن لفع غوص
تأكلتن امطران أنثروبولوجيا ضر سمني
تستخيرنان ن்தسربلنان أتماكرن زكن جمه
كونفوشيوسي أمجدن انجبذن أهجرتا تكلأنان
جحنا إبستمولوجي أفضخم طفء ع يواخمنان

أغفيتن ٬ ارذذ اسعلا طهوت يستطيلون
جيواستراتيجي نمط يغل افترسان
نيتروغليسرين انصرف رط أوبأجمعكن
ينطرحنان أكسيد عراف كدن إيبستمولوجيا
تحلول بيلوغرافيا ضر اقرشن بنا أحلق
استوهلتن خائل أدمتن إثار تزوون فكتلقاءها
صب تصطد أنتاناناريفو تف إذن مع ابعثي بط
احشدا آض هيدروكربوني أطلتا مك حصيل نخ
اصبئن رامق ن்தبغددنان ن்தشاغبنان انحين
ببليوغرافيا أد تحككن فه تبادرت تنقضضنان
كبار يستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان
ض ي أتهورن ميد ن்தهاددن مذ عنب تحكبتن
أستوديوهات ألمانكم أنجلوسكسوني تنكمشنان
يبكسمنان كش تستنشقا طام بروتستاننتيني
حجوا صاخا تلاكما يتغابطنان ببليوغرافيا

نُتواقفين استنجت استحضرنان ف أوْكأجمعهما
اجبلن غزال أفبجميعهما تريان غضار خصر ع
فكر طاغي جيواستراتيجي تأممنان تكايدتم ح
بدئ شفنا طفل سيزموغرافي تبطنن تنجى
داغم حنش أنثروبولوجيا استؤخرتما قذن
شعري ضرى ورث تغوفلتم في حطن
أوْكجميعهما دفعة تبرصين أثفنا يتناقضوا ظ
زقن تنسأ اسلم أفعامتھما ح أولشمالھما لصتا
أولنفسھم تخطو تقورضت أوْباجمعھم در عار
داحت ع أصدقتم تستعجما أفلشمالھما خلا
نُتخالصون نُتفاهمنان قحبن نذف مردع
تستشرقنان خلد شأ افترقت نخبل نُتقاؤن
تقبلتا أتحرنن نُتواجدوا نجز ف وبتلقاءھما
أبوھم حدق حظ استؤببتما دلسنا نُتفاتحون
نزغت نُتأقلمون م سم طنبا تحرقا وبق نُتسؤ

جوف رسستن دص آن نټبرزا خدا نصدر فطح
 ها صد ى غد سفد ازملنان فبتلقاءهما توذآن
 تعاص تفوجن عرنن طبكن رواعف ذيب مع
 تعرجتما أغوتا لحت تنصى تب خزل
 أولعامتهما أشعوا انقصفتن ل ازملن استدرت
 شق استصدرنان استمرتأ أسول تنتظمون
 ترقبنان أجاهل أولبعضهما أجهزتا نفن
 نټخندقنان هوم ت أعولن نف أمضغن شظ
 ثمنان ر تنضدوا جمتم أفلاجمعهما سط
 استقدمتما بمثلهم اعتزلتا زفى انشؤوا
 تنضغطون أجاهن أحضرتن ى خم ش
 أؤجمعها حلا توحما خل رعو هض نټنظفنان
 قن أفبنفسهما شن تخم وطدا رفوض أنورتا
 تستمرون نټقبن تمحل جرو رقى أذنان قرطت
 احش آباد أت عل باعث رقعتن عشتن

تضطلعوا غطس استبرأ غل نتماجدان لمحن
اهتلكتما أولمكلهن أفلشمالهما أفلاذجمعهما
استوعرن نقأ تصما أشهق سرتم نثاقرون
تنتبذنان التعن أفلاماهما بزبز ص صمصم برآ
رحتما نترمخرنان تضبطنان أؤمامهما نوب
تخف رmq انبتتم زبدن ترهفا رز توصوصوا
دحنا ب تفتلتم رؤن نقوض و اخطآن
تستغفلنان تختم بلي نكو عب تبارزنان ثار
ونفسهما حشرنا أقش أفلشمالهما ص وعبا
أولعامتهما تستنطقنان أأسا هف استلهمتما
أنغب أفباجمعهما ربطنا فد بعابج تغلظون عر
فبتلقاءهما أوأزر تستوثقان خط نوو ف انسلتتم
عنوس تداعب نغطو استأمرت نحتف نهمش
اند د اهجدان مغل تمضمض شخ نثلاصقان
نثف أجهدان اقبضنان نثعقبن غصو تعزما قر

استلزمًا تظفرنان تصادمتما تعشبا ذق زع
تدمم عقف تصاعبنا أَلنفسها وبتلقاءهما دعق
صف ذو أعددتم طبون استنفرتما صلف ظ
غلا قدمت تمهرن تستفزا رغا اهمعان أفاد غثا
استرهبتما غظ ولتلقاءها حجور انتحس ص
أقن تنسرقوا وُ

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطہ عامہ ہے۔ اس کا
اُبھار 11 ویں صدی عیسوی کے لگ بھگ
شروع ہو چکا تھا۔ اُردو ، ہند-یورپی لسانی
خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی ایک
ہند-آریائی زبان ہے۔ اِس کا ارتقاء جنوبی
ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور
مغلیہ سلطنت کے دوران فارسی، عربی اور
ترکی کے اثر سے اس کی ترقی ہوئی۔
اُردو (بو لنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے)

دُنیا کی تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔
یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی 23
سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا
جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے
کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی
ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی
ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں
لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ
استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرین لسانیات اُردو
اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری
صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو
معاش اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ
سمجھتے ہیں۔ بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی ،
اُردو سے نکلی۔ اسی طرح اگر اردو اور ہندی

زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی
چوتھی (4th) بڑی زبان ہے۔

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان
کی تاریخ، اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور
دکن میں اردو۔

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے
زمانے میں متعارف کروایا گیا۔ واقعہ کچھ یوں
ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر
اکبر نے قبضہ کر لیا۔ اتنے بڑے رقبے کی
حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی
ضرورت تھی۔ اس لیے اس نے فوج میں نئے
سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا۔ ان 635
ریاستوں سے کئی نوجوان امداد آئے۔ سب کے
سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس
سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا

تھا۔ اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں
ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے۔ تب سب
فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے
آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی۔

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے
لشکر۔ دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں
کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو
کیا کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی
زبانیں شامل تھیں۔ چونکہ یہ زبانوں کا
مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی
کہا جاتا ہے۔ دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر
زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لینے کی بھی
صلاحیت رکھتی ہے۔

معیاری اردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے
والے افراد کی تعداد 60 سے 80 ملین ہے۔

ایس.آئی. ایل نژادیہ کے 1999ء کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولی جانی والی چوتھی زبان ہے۔ اِسے دُنیا کی کُل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں۔

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرینِ لسانیات اِن دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک

دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو
اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ
ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے،
اور اسی طرح اس کے برعکس۔

پاکستان میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان
میں اردو۔

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری
زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں
اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی
طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اس نے کروڑوں اُردو
بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان
پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری،
براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک

ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مُشترکہ زبان ہے اور
 یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی
 ہے۔ اُردو کا یہ ٹھہرہ اب پاکستانی اُردو کھلاتی
 ہے۔ یہ اُمر زبان کے بارے میں رائے تبدیل
 کر رہی ہے جیسے اُردو بو لنے والا وہ ہے جو
 اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی
 اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی
 اُردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں۔ پاکستان
 میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری
 زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بو لتے اور
 سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان
 مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس
 برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے
 بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بو لنے والے
 کھلائیے گئے۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی

ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ
جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں۔

بھارت میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت
میں اردو۔

بھارت میں، اردو اُن جگہوں میں بولی اور
استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی
آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان
حاکمین کے مرکز رہے ہیں۔ اِن میں اُتر پردیش
کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)، دہلی، بھوپال،
حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر
اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی
مدرسے اردو کو پھلی زبان کے طور پر پڑھاتے
ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ

امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی مدرسے عربی اور
اُردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت میں اُردو
اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے۔

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس
اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور
مہاجر ہو لے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ،
کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم
جنوبی ایشیائی مہاجرین ہو لے ہیں۔

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے
ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ
تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی
اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی
و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک

ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار،
 جموں و کشمیر، اُتر پردیش، جھارکھنڈ،
 دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے۔ اس کے
 علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان
 وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی
 جاتی ہے۔ بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو
 کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے۔
 لاطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف
 و نحو میں فقرے کی ساخت
 فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً
 فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم" = فاعل،
 "شیر" = مفعول، اور "دیکھا" = فعل ہے۔ کئی
 دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت
 فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً
 انگریزی میں کہیں گے "وُی سا لائن"۔

كه‌بیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خه‌ئکی
 هیندستان بوو. که ده‌ورو به‌ری سائی ۱۷۴۰ له
 شاری به‌ناره‌س له دایک بووه. باوک و دایکی
 که‌بیر موسلمان بوون و ناوی که‌بیریان (که
 یکیک له ناوکانی خودای موسولمانانه) له سهر
 مندالک‌ه‌یان ناوه. که‌بیر لک‌ی راماناندای
 هیندوو شاگردی کردووه و زانینی زوری نه‌و
 کاریگه‌ری زوری له سهر که‌بیر کردووه. هه‌روه‌ها
 هونراوه‌نووسانی فارسی وکوو مه‌ئانی رومی تا
 راده‌یک له سهر بیرورا و هونراوه‌ی که‌بیر
 کاریگه‌ر بوون. که‌بیر شاعیریکی شه‌فاهی بووه‌و
 زوربه‌ی هونراوکانی سینه به سینه له ناو
 خه‌ئکدا هاتوه یان موریدکانی نووسیویانه‌ته‌وه.
 ناوه‌روکی شیع‌رکانی به زوری عیرفانین و زور
 ره‌خنه‌ی له دوژمنایه‌تی نایینی گرتووه.

ھەرۋەھا رەخنەى ئە رەۋائەت پەرستى، رىا و
 ھەندىك ئە دابونەرىتكانى كۆمەلگاي ھىندى
 گرتوھ. ئە سەر بزووتنەۋەى بەھكتى و ئايىنى
 سىكىزم كارىگەرىى بووھ و ئە ھىند و ئۆتانى
 دەور و بەرىدا شوئىنكەوتوانىكى زۆرى ھەيە.
 شوئىنكەوتوانى كەبىر رىيازى كەبىريان داناۋە كە
 ئە ئىستەدا نىزىكى ۱۰ مىيۇن شوئىنكەوتوۋى ئە
 باكۋور و ناۋەرەستى ھىنددا ھەيە[۲]. ئە
 سەرەتاي سەدەى بىستەمدا رابىندرانات تاگۋر
 خاۋەنى خەتى نۆبىل ئە كىتەبى چرىككەنى
 كەبىردا سەد شىعرى كەبىرى بە ھاۋكارى
 ئىقلىن ئاندەرھىل ۋەرگىرايە سەر ئىنگلىزى و
 ئەم شاعىرەى زىاتر بە دنيا ناساند.
 ئە سالى ۱۴۴۰ ئە داىك بووھ. ئىگەرچى بىرىك
 كەس ئە داىكبوۋنى ئەۋيان بە ۱۳۹۸ تۆمار

کردوه[۳]. سه بارهت به ژيانی که بیر قسه و
 نه فسانه و چیرۆکی زۆر ههیه، نه م جیاوازیانه نه
 کات و شوینی نه دایک بوون و که سایه تی
 دایک و باوکیه وه دهست پی دکا. [۴] چونکه
 هیندووان و موسلمانان ههردوو تا رادهیک
 که بیر نه خۆیان دهزانن و هه رکام هه وئیان داوه
 که زۆتر بهی خۆیاندا رای بکیشن. بو نمونه
 نه نه فسانه یکهدا هه ندیک گوتوو یانه که دایکی که
 بره همه نیک بووه به کچینی ماوه ته وه و شووی
 نکرده و نه دوا ی زیارهت کردنی زیاره تکه یکی
 پیروزی هیندووکان به جوړیکی خودایی زکیر
 بووه و دواتر که بیر بووه. بۆم نه بهر نه وهی که
 میردی نه بووه کورکه ی داوه به پیاو و ژنیکی
 جۆی هه ژاری موسلمان[۵]. یان گوتراوه که
 دایکی بیوه ژن بووه و نه ترسی به دناوی

سپاردوویه تی به پیاو و ژنیکی موسلمان. بۆم
ئەوێ که تا رادهیکی زۆر رێک کهوتن له سه‌ری
هه‌یه و که‌متر له ئه‌فسانه ده‌چن ئه‌وێه که باوک
و دایکی که‌بیر موسلمان بوون و ناوی که‌بیران
له سه‌ر ناوه [٦]. جگه له‌مه له سه‌ر شوینی له
دایکبوونی ئه‌و رێک که‌وتنه هه‌یه که له شاری
به‌ناره‌س یان له ده‌وری ئه‌ویدا له دایک بووه.

که‌بیره‌ر له ته‌مه‌نی منایه‌وه چوه‌ته‌ڵای
راماناندا‌ی هیندوو و بووه به‌ شاگردی و بیر و
پرای ئه‌و له سه‌ری زۆر کاریگه‌ر بوه و له
شیعرکانیدا زۆر باس له‌م په‌یوه‌ندیه‌ شاگرد و
ئوستادیه‌ ده‌کات. هه‌رچه‌ند موسلمانان
ده‌ئین که‌بیر له‌ دوا‌ی راماناندا که‌وتوه‌ته‌ ژێر
چاودێری سۆفیکی موسلمان به‌ ناوی پیر
تاکیی جانسی که‌ خه‌ڵکی شاری جانسی هیند

بوه. بۆم كه بىر له شىعرگانيدا باسى كه سىكى
 وه هاى نكردوه. [۷] ههروه ها كه بىر به
 پىچهوانهى مورتازه بره همه نگان بنه مائه و ژن و
 منائى بوه و ژيانى دنياى تهرك نكردوه. نه و
 وكوو باوكى به پيشهى جۆيى ژيانى بردوه ته
 سهرو وا دياره خوینده واريىكى زۆرى نه بوه. وا
 دياره كه بىره له بهر نه و بىر و را جياوازانهى كه
 بوويه تى له به نارسدا كه بنكهى بره همه نگان
 بووه كه وته بهر په خنه و ئازار و له سائى ۱۴۹۵
 له به نارس دهركراوه. كه له نه و كاته دا دهورو
 بهرى شهست سأل له ژيانى تىپه ر بوو بوو. له
 دواى نه م رووداوه كه بىر روو له باكوورى
 هيندستان دكا و لنگه ل كۆمه ئىك له موريدان و
 بنه مائنگهيدا ژيانى له وى ده باته سه ر. [۸][۹]
 كه بىر له سائى ۱۵۱۸ دا كۆچى دواى كردوه و له

شارى ماگهەر، له هيندا به خاك سپړاوه.
ئهفسانه يک له سهر مردنى ههيه که ده ئيت له
دواى مردنى که بير له نيوان موریدکانيدا
ناکوکی ساز بوو که تهرماگه ی که بير چي پيښکه ن.
موسلمانان ده يانويست بيشورن و به شيوازی
موسلمانی بينيژن و هيندووکانيش ده يانويست
تهرماگه ی بسووتينن و خو له ميشگه ی هه لگرن.
به م جوړه نزيک بوو شهر له به ينياندا ساز ببيت
تا که بير خو ی پي نيشان دان و گو تي که سه يري
تابووتکه ی بکه ن. هه روه ها پي و تن که له نيو
تابووتکه دا باوه شيک گو لي بو ن خوش له جي
تهرماگه دا هه يه. ئه شي هيندوکان نيوه ی ئه و
گونه هه لگرن و بيه نه وه بو شارى به نارس و
له وى بيسووتينن و موسلمانانگانش ئه و
نيوکه ی له شارى ماگه ردا بنيژن. به م جوړه

شہری نیوان موریدکانیش دوايي پيڙهات.[۱۰]

سامورايي يا بوشي ژاپوني جنگجو نام ايسه.

سامورايي لوغت فگيفته بوبوسته جه سابوراي
 كي اونه معني لوغت يعني کسی خدمت گودن.

تارئخ ميان ايتا طبقه خاص ژاپون جامعه ميان
 بيد. و تا قبل سال 1868 (ميجي دوره آغاز) ايتا
 جرگه جه خلدبرا ژاپون ميان بيد. سامورايي اول
 بار سياسي هرج و مرج زمات ميان
 (467-1573) موهم بوبوستيد. ا زمات ميان
 ژاپون اورشين و هش پرکه بوبوسته بو. و هر
 كي خوره ، ايتا سارا ميان حکومت گودي. ا
 تارئخي دوره ميان، ژاپون دورون پور جنگاني
 اتفاق دکفته و نیاز به سامورايين ويشترا بوسته.
 و سامورايين قوت بيگيفتيد. قرن دوازدهم
 ميان ، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتيد.

ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو کوگا نام دشتید.
ا دوتا کوگا ویشتر ژاپون صارای مالک بید و ده
کوگاهانه امره پور جنگ بیگفتید. سال 1192
میان، میناموتو یوریتومو موفق بوبوسته ایتا
سیاسی قودرت بدست باوره و شوگون جاجیگاه
خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا سلسله تاسیس
بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون میان آغاز
بوبوسته. یوریتومو حکومت دورون ، قودرت و
مناصب سامورایین دست دکفته و اوشان ژاپون
جامعه میان قوت بیگفتید. قرن شانزدهم
میان، تویوتومی هیده یوشی (1537-1598)
شوگون بوبوسته. وی پور جنگان دورون پیروزا
بوسته و خورقیان دشکنه و همه کوگاهانه
فوگوردانه و ژاپون ایجایی وجود باورده. وی ایتا
طبقاتی نظام وجود باورده و دستور بدا فقط

سامورایین تَنید خوشانه شمشیرانه بدارید.
سابقه زمات ، وختی جنگ نوبو و صلح و
آرامش بو سامورایین کشاورزی یا گاکلف کار
گودید. هیده یوشی بوگفته کی سامورایین دو
راه ویشتر نرید. یا کشاورز ببید یا سامورایی
بمانیدو هیده یوشی ، سامورایین فرمان بدا کی
یا کشاورزی و بجارکار بوکونید یا اگر تصمیم
بیگفتید سامورایی ببید قلایان و کله بستان
دورون، خلابران (سامورایین) امره زندگی
بوکونید. هیده یوشی قانونی وضع بوگوده کی
فقط سامورایین تَنستید خوشانه امره شمشیر
بدارید. ا طبقاتی نظام کی هیده یوشی چگوده
، توگوگواو ایاسو زمات قوت بیگفته.

ادو دوره میان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون
جامعه میان ، جاجیگاه خاص و موهم بوبوسته.

قباد ایتا سامورایی ، کشاورزی ، پیکه وری یا بازار
مچی گودی. سامورایین همه تان ایتا کله بست
یا قلا دورون زندگی گودید و اوشانه ارباب و
چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایی. باخی
سامورایین ایسا بید کی ارباب یا چکنه نشتید.
اوشانه دوخادید رونین. اُ جرگه کی اوشانه نام
رونین بو اډو دوره میان پور مشکل وجود
آوردید و آشوب و جنایت گودید. بعد سکی
گاهارا جنگ کی توگوگاوا کوگا پیروز بوبوسته و
بتنستید خوشانه رقیبان دشکن بدید. ژاپون
250 سال صلح میان دوارسته و توگوگاوا کوگا
واستی دوشمن و رقیب نیسا بو و همه تان
جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و
مبارزه چم کم بوبوسته. پور سامورایین
سیاستمدار ، معلم و بازیگر بوبوستید. وختی

میچی دوره فرسه و فنوداليسم، ژاپون میان
خاتمه بیگفته، سامورایی همیشه واستی
ژاپون جامعه میان دیمه بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره
سامورایی شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا
دوره) میان، چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی.
ولی نهصد سال اخیر میان، ویشتر شمشیرانه
خمیده تیغه امره چکودید. ا شمشیران نام
(اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. او زمات میان، دوتا
کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام
واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی هم
کوچی و هم پیکه شمشیر استفاده گودید. مثلاً
هم واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشیر
سامورایی سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی

دوتا شمشیر ایتا دراز و ایتا پاچ اوسادی خو
امرہ حمل گودی اصطلاحاً دوخادید دایشو (
یعنی پیکہ دانہ و کوچی دانہ). ادو دورہ میان
فقط سامورایین اجازہ دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پیکہ کمان نام ایسہ. یومی
سنگوکو دورہ جہ رونق بگفته. وختی سامورایین
تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمخال توفنگ) امرہ
آشنا بوبوستید. ولی پور سامورایین ایسا بید
یومی امرہ بہ عنوان ایتا ورزش استفادہ گودید.
یومی جنس چگودہ بوبوستہ بو جہ بامبو ،
چوب ، نی و چرم. یومی تیر پینجاہ تا صد متر
بیگادہ بوستی. یومی امرہ اسب سر ویشتر تیر
بیگادید کی ا ورزشہ دوخادید یابوسامہ.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسه کی
سامورایین اوشانہ امرہ جنگستید۔ یاری ایتا
پیشدار بو کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین
بوبوستہ۔ یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکہ ایتا
جرگہ آشیگارو (پیادہ خلاہر) کی داوطلب سرباز
بید اونہ امرہ جنگستید۔ پیش دار نسبت بہ
شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن
موقع پیادہ و سوارہ جولو بخر بو۔

انسان دا جوڑ دد پلان والے دو پیراں تے چلن
والے بن مانساں دے ٹبر نال اے تے سدا
کھلونا، دوپیراں تے چلنا، ہتھاں تے اوزاراں دا
ودھیا ورتن، اک وڈا دماغ تے پوؤں وٹیاں ریتلن
ایہدیاں اچھیاں صفتاں نیں۔ ڈی این اے تے
پرانیوں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے

افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے پیلاں ٹریا
تے 50000 ورے پھلے اپنے بندے نویں پنڈے
تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا[1]۔ دوجے آگو
مانس نوں سا منے رکھو تے ایدے کول اک
بہت ودیا تے وڈا دماغ اے۔

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے
رپھڑ مکاسکدا اے۔ سوچن دے ایس ودویں ول
نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد
ہتھ نیں جاناں نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے
کسے وی ہور جیون دے مقابلے وچ ودیا اوزار
بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے۔ ہور وی
اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان،
عقل تے سیانف[2] اوہ گلاں نین جیہڑیاں کہ
اوبنوں 'بندہ' بنادیاں نیں۔ انسان سوائے
انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے ریندا اے۔

زمین تے انسانی گنتی ست ارب توں ود اے[3]۔

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا

مانس توں وشکارلے پتھ ویلے وچ 200.000

ورے پھلاں افریقہ رچ وکھالے وچ آیا[5]۔

تیسرے پتھر ویلے دے مدّ تے 50.000 ورے

پھلے اپنی ہن دی سوچ تے ریتل : اپنی بولی

تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا۔

افریقہ وجوں انسان 70.000 ورے پھلے نکلیا

تے ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے توں پھلے

دے پرانے انسانی مانساں نوں مکاداتا۔ 40,000

وریاں وچ اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل

گیا 14,500 ورے پھلے دے نیڑے تریڑے اوہ

اتکے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا[6]۔

10000 ورے پھلے تک انسان دا گزارا شکار تے

سی۔ وائی بیجی دے ٹرن نال انسان کول کھان

پین نوں فالتو شیواں جیدے نال بپارتے کاروبار
 ٹرے۔ دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا۔
 دنگراں نوں پھر کے پالیا جان لگیا۔ 6000
 ورے پھلے مصر عراق تے پنجاب وچ ریتلاں تے
 سرکاراں دی نیو پئی۔ فوجاں دی بنان دی بچاؤ
 لئی لوڑ پئی تے دیس دا پر بندھ چلان لئی
 ایس کم دے لوک رکھے گئے۔ کم دیاں شیواں
 لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی ونداندے سن
 تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں۔
 پرانا یونان اک مڈلی ریتل سی جتھوں لوکراج،
 فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے
 ڈرامہ 2000 توں 3000 ورے پھلے ٹرے [7]۔
 لیندے ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں
 ہندو مت وڈیاں تے مڈلیاں مزیدی سوچاں
 سن۔ پچھلے 500 وریاں وچ یورپ وچ پرنٹنگ

پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں بنن نے اک
انقلاب لے آندا۔ یورپی کھوجیاں نے دنیا
کھنگالدتی تے ساری دنیا تے یورپ نے مل مار
لیا۔

20ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا
مدّ بجن تے دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی ت
ے اک دوجے نال جرّئی۔ ایہ دنیا ہن اک پنڈ
وانگوں اے۔ ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان
انٹرنیٹ نال اک دوجے نال جرّے ہوئے نیں [8]۔
3-3 ارب ٹوک موبائل فون ورت رئے نیں [9]۔

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم
نال جرّیا اے۔ اک جوان وشکارلے ناپ دے
انسان دا قد 1.5 to 1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو
سکدا اے اک انسانی مادھ دا جوکھ 54-64
کلوگرام تے نر دا 76-83 کلوگرام ہوندا

۱۷[10][11]۔

جنا زنانی دے مکن نال زنانی یا مادہ اندر
نیانے دے ہون دا کم ٹردا ۱۷ تے 9 مہینیاں
مگروں اوہ جمدا ۱۷۔ انسان دے نیانے دا
جمنا دوجے بن مانساں نالوں چوکھے درد وگا
ہوندا ۱۷ تے ایدے نال موت وی ہوسکدی
۱۷[12]۔ ایدا وجہ انسانی نیانے دے سر دا وڈا
ہونا تے دو پیراں تے چکن باجوں زنانه پیلوس
ہڈیاں دا تنگ ہونا ۱۷[13][14]۔ نیانہ جمن تے
زنانیاں دے مرن دی گنتی غریب دیساں وچ
زیادہ ۱۷[15]۔ امیر دیساں وچ جمے نیانے دا
جوکھ 3-4 کلو (6-9 پاؤنڈ) تے قد 50-60
سینٹی میٹر (20-24 انچ) ہوندا ۱۷۔ غریب
دیساں وچ کاکے دا تھوڑا جوکھ ہونا اوہناں
دے مرن دی وڈی کارن ۱۷۔ انسانی نیانے

جمن ويلے بالکل بے بس ہوندے نیں تے 12
 توں 15 وریاں دی عمر وچ جنسی ناپ نال
 وڈے ہوندے نیں۔ انسان دے جین دی عمر
 وکھرے دیساں وچ وکھری اے۔ امیر دیساں وچ
 زیادہ تے غریب دیساں وچ تھوڑی۔ ہانگ کانگ
 وچ جنیا دی ایورج عمر 78.9 تے زنانیاں دی
 84.8 اے۔ سوازی لینڈ وچ ایہ 31.3 اے [16]۔
 اک فرانسیسی سوانی جین کالمنٹ نوں 122
 ورے دی عمر نال سب توں زیادہ عمر دی
 انسان منیا گیا اے [17]۔

کراچی (اردو: کراچی، انگریزی: Karachi)
 پاکستان جو سڀ کان وڏو شھر ۽ صنعتي،
 تجارتي، تعليمي، مواصلاتي و اقتصادي مرڪز
 آهي۔ کراچيءَ جي رهواسيءَ کي کراچيائيٽ
 سڏيو ويندو آهي. کراچي دنيا جو ٻيون وڏو

شهر آهي[3]- ڪراچي پاڪستان جي صوبي سنڌ
جو گادي جو هنڌ آهي- ڪراچي شهر وڏي
سمند جي ساحل تي سنڌو ٽڪور جي اتر اولهه
۾ قائم آهي- پاڪستان جي سڀ کان وڏي
بندرگاه ۽ هوائي اڏو به ڪراچي ۾ قائم آهي-
ڪراچي 1947ء کان 1960ء تائين پاڪستان جو
گاديءَ جو هنڌ به رهيو- ڪراچي شهر نه رڳو
سنڌ جو ڪاروباري مرڪز آهي، پر خطي ۾ هڪ
اهم بندر پڻ آهي.

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم
ماهي گيرن جي بستين مان هڪ جو نال
ڪڙچي جو ٻوٽ هيو- انگريزن اڻويهين صدي ۾
هن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون
وڌيون- 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت
ڪراچي کي نو آموز ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ

منتخب ڪيو ويو. ان جي وجه سان شهر ۾
 لکين مهاجر جو دخول ٿيو. پاڪستان جي
 گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاهه هئڻ
 جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين
 شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون. 1959ء ۾
 پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي
 جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾
 ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي. پوري پاڪستان
 مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا
 آهن ۽ ان جي وجه سان هتي مختلف مذهبي،
 نسلي ۽ لساني گروه آباد آهن. ڪراچي کي ان
 وجه سان مني پاڪستان (Mini Pakistan)
 نندو/ (Pakistan) پاڪستان به چيو ويندو آهي.
 ان گروهن جي باهمي ڪشيگي جي وجه سان
 80 ۽ 90 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني فسادن،

تشد ۽ دهشت گردي جو شڪار رهيو. بگڙندڙ
حالتن کي سنڀالڻ جيءَ پاڪ فوج کي به
ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي. ايڪويهين صدي
۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي
جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي. ڪراچي
جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي
آهي ۽ شهر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار
۾ تمام اضافو ٿيو آهي. ڪراچي درياءَ سنڌ جي
ڏهاني جي اترين حد تي واقع آهي. شهر هڪ
قدرتي بندرگاهه جي گرد وجود پايو. ڪراچي
24° 52' اتر ۽ 67° 03' اوڀر تي واقع آهي.

سنڌو ٽڪور اتي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي
سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. هيءُ ٽڪور 16 هزار
چورس ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس
ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي. ۽ ان

جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ 130 ميل ڊگهو آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون
وسنديون آباد آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه
آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهو شهر نٿو
سند جو وڏو ۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف
آهن. سند جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر حيدرآباد
سندو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾
واقع آهي.

سندو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي
مهيني ۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته
جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فارهانائيت رهندو
آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان
20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري
سنڌو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي.
سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري
جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئدان جي
جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سنڌو
ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي ۰۰۰ هيڪٽرن تي
پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو ۰۰۰ هيڪٽرن تائين
محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽
پلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ
مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو
سمند جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي
پاڻيءَ جي ميلاد تي دارومدار رکي ٿو.
توهان اهڙي صفحي جو ٻنڌڻو وٺي هتي پهتا
آهيو، جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو
جوڙڻ ۽ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع

کريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي
غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي
جهانگوءَ جو back بٽن کلڪ ڪندا.
خبردار: توهان لڳ ان ٿيل ناهيو. هن صفحي
جي سوانح ۾ توهان جو آءِ پي پتو درج ڪيو
ويندو.

سند، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو
شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا
الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي
سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ
کري قائم رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي
سائين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو
هو، ۽ اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو.
مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦيرگهير واقع ٿيندي

رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه ڪا سلام کان
 هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾
 ”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل
 ۾ ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سنت“ جو
 نالو انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سنڌو نديءَ
 جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ
 انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي،
 جن جي گڏيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري
 ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان
 اُهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل مناسب آهي،
 جو سنڌ جي سرزمين درياھ شاهه جي نالي
 پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ
 شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڊيگهه
 ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي،
 سنڌوءَ جي پاڻي ڪٽو ڪٽو ڪري آئي تهه مٿان

تهه رکي جوڙيو ۽ ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پئي
 کي اڃ اسان جا پير لٽائين ٿا، سا اها ساڳي
 پئي آهي. جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽
 سندن وڏا لٽائيندا هئا: يعني سنڌوءَ جو لوڙهي
 آندل لٽ، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي
 تاثير ستاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان
 جي شڪل ۾ ماڻهيءَ جي چيڙن تائين ائين
 پٽاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو ڇيهه ئي نه
 هجي فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان
 هو واقف هئا، تنهن جو مٿاڇرو کي پنجاهه
 صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه فٽ
 هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاپ اڄوڪي
 هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي
 مٿاڇري جو مهانڊو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي
 ان لڪلا هه اڄوڪي چٽي ۽ بلڪل واضع مهانڊي

کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پر اهو
فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ
جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر
پهريائين پر وارين سر زمينن تي نظر ڦيرائي
وٺون.

سنڌوءَ جي ويڪريءَ ماڻھيءَ جي ڪاپي پاسي،
يعني اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان،
ٿر، آهي. جنهن ۾ ڳٽو ٿي سوء ميل سڄ ٿي
سڄ آهي ۽ جيڪو هري هري چڙهندو، وڃي ابو
ٽڪريءَ ۽ اوالي ٽڪرن تي ڪٽي ٿو. جمرائوءَ جي
منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ٽڪن کان ويندي
ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو
ٽڪرائين واضح ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ جو
ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اوجھو نروار ٿين ٿا،
جيئن ڪنهن سڌي سنواڻي ميدان ۾ چين جون

قطارون، پريان اُتر ۾، واريءَ جون پتون ڪڇي
 ۾ گهڙي اچن ٿيون، ۽ سنڌوءَ جي لپت وارياسي
 علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي.
 اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾،
 جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف مُول منڍ وارا
 آهن، اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي.
 ائين ڪئي چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر
 جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر
 ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي
 جي سنڌي جو هيءُ فرق ٿڪڻ - اولهه جي
 چوماسي جي ٻل ٻل ۽ گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري
 ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا اُلهندي پاسي
 کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڙالين
 ماڻھن جي ڇيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون،
 جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلهجي ويندڙ ٽاڪرو

علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾
 ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين
 ٽڪرين تان وهي آيل لٽ منجهان ٺهيل آهي.
 اها سنڌوءَ جي لٽ کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي.
 اهو تر جنهن کي مڪاني طرح ”گاڇو“ سڏيو
 وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي، سو سليمان
 جبل ۽ ٻون لڱ کان ٽڪن طرف ويندڙ جبلن جي
 وچ ۾، ڊيگهه ۾ وڌندي، ڪيترن هزارين چورس
 ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جيڪو ڀاڱو
 سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي،
 سو چيڪي مٽيءَ جهڙيءَ مٽيءَ جو تراڪڙو بيابان
 آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي برابر
 آهن. اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي – اهڙي
 ئي اڏول، جهڙا اُهي جبل، جيڪي ان طرف
 جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان جي ڪري

ئي ڪچيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي
 طرح ٽڪن اوڀر وارين ايراضين جي بدران اتر
 وارين ايراضين سان ڳاڙيل سمجهيو رهيو آهي.
 سنڌ جي ڪچي جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٽڪرو
 آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر واري ريگستاني ٽڪري
 سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پر اڀيءَ ترتيب
 سان: يعني اترينون ڀاڱو ڪچيءَ جي چيڙي کان
 ويندي منڇر تائين بظاهر ان پگل ڪوٽ ٺاهي
 ٿو، جڏهن ته منڇر کان ٽڪن طرف ڌار ڌار
 ٽاڪرو چر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سڀني پٽ
 جون ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر ٽڪن ڏانهن
 هلندي، هوريان هوريان ويڪر ۾ وڌندو ۽
 اُچارئيءَ ۾ گهڻو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا
 ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي. انهيءَ پاسي
 وڌندي، حب ندي ۽ ڪي ننڍيون ٽڪريون اُڪري،

اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا، جيڪو سمنڊ
 جي ڪپر کان سائيڪو ميل اُتر طرف هليو وڃي
 ٿو ۽ جنهن جي وٽ ۾ وڏو ويڪرو انهيءَ مفاصلي
 جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان پورالي نديءَ
 ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لٽ منجهان جڙيو
 آهي. ۽ مٿي ڄاڻيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر.
 جنهن سان اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو، ڪڏهن
 ڪڏهن سياسي طرح سنڌ سانڌاپيل پر گهڻو
 ڪري ان کان ڌار رهيو آهي. هيءُ انهن علائقن
 جو مختصر بيان آهي، جن جون ڪڏهن ننڍيون
 ڪڏهن وڏيون ايراضيون اُن سر زمين سان
 شامل رهيو آهن، جنهن کي سياسي طور ”سنڌ“
 جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو. ائين چئي
 سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر
 وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا

ٺڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق، الهندي
 ڪوهستان يعني ڪاچي جا ۽ اڀرندي ريگستان
 يعني ٿر جا رهواسي ”سند ڏي هلڻ“ جي ڳالهه
 ڪندا آهن: هنن وٽ سند جي معنيٰ اهائي
 اصل واري آهي، يعني اها سر زمين، جنهن کي
 سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تائيو آهي. اڄ جيڪو
 پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي،
 تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23
 ڊگريون 35 منٽ اُتر وڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون
 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ
 جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز
 سنڌ ۾ آيا هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو
 هو. جيتوڻيڪ هاڻ اسان کي ان تشبيهه تي
 مٺيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌ تهذيب کي
 مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو،

تڏهن به نيل ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻھن
جي وچ ۾ حيرت جھڙي مشابھت آھي: ٻنهي ۾
ساڳيا ئي ٿي پوءِ-وڇوٽ ٽڪرا- ٻُٺ ٽڪر، ڪچو ۽
وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي
ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻھيءَ جي
زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني
ٻوڏ تي آھي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي
ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري
ھڪجھڙائي آھي، تيترو فرق ناھي. ڪو سنڌ
واسي موٽر رستي سوئيز کان قاھري ۽ اتان نيل
ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لٽاڙي، لڀا جي ريگستان
اندرويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري
مشابھت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجھندو ته
ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو
وڃان. البت کيس نيل ڊيلٽا کان مٿي وارو تر

سندو ماٿريءَ جي ڀيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو:
۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي
ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين
درياهه سان گوني ڪنڊ ٺاهيندي، ڪيتريون به
ماپون ڪيون، ته ڪٿي به سندو ماٿريءَ جي
ويڪر سن ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبڙب د ڪونر ڳوٺ د وٽپور ولسوالۍ په
يوه روشن فڪره پښتنه ڪورنۍ کې له نن نه ۲۵
کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله
چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل؛
خو د سر پنا لپاره له هېواده بهر ډډې شي، د
سبڙب پلار هم دې ته اړ شو چې گاونډي هېواد
پاکستان ته کډه وکړي. د ورکټوب خاپوړې يې يې
هډته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د يو ښه
را تګونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي کې

ورته داخله واخیسته. کله چې د ښونځي له
 لومړي پړاوه ووت یعنې د منځي ښونځي یې
 پیل شو، ورسره یې په ښونځي کې د معارف
 پېژندې، ستاینې، او داسې نورې ترانې، نعتونه
 او د نورو شاعرانو شعرونه به یې د سټیج په
 سرویلې. کله نا کله به یې د سټیج نطاقي هم
 کوله، چې د ښې کارکړنګې له امله یې ښوونکوي
 د یو تکره او با استعداد شاعر په سترگو ورته
 کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسین سپادب په
 د ترانې په ګروپ کې پرمختګ وکړ، د ترانې
 سرتیم او له هغې وروسته د ټول سټیج
 کنټرولوونکی او جوړوونکی شو. له هغه وخته یې
 دې شعر له لوستلو سره ډېره مینه پیدا شوه، د
 ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به یې لوستل او
 خوند به یې ترې اخیسته. په همدې ترتیب یې

ښونځی تر دولسم ټولگي پورې ورساوه او د
 فراغت سند يې ترلاسه کړ. کله چې بېرته خپل
 گران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا
 په څېر يې له شعر او شاعرې سره مينه وه، د
 سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه.
 د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل
 کړ. د نورو کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي
 خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ديکټومه
 کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ديکټومه
 کولو کې ډېره ښه وړتيا لري، خدای ج ورته د
 ښې څېرې سره ښکلې ځواني او ښکلې اواز هم
 ورکړی، چې د اواز او ليدلو مينه والو يې خورا
 زيات دي. له همدې ځايه وو چې د شعر او
 شاعرې ډگر ته يې را ودانگل، ډېرې شعرونه او
 غزلې يې وليکلې، خو په وينا يې زړه يې پرې

اوبه نه دې خښلي، خو يې د کتاب چاپلو لپاره
 انتخاب کړي. خو اراده لري چې په راتلونکي
 کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري، يوازې دومره
 وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په تگر کې
 وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د
 هغوی د خوښې مطابق به انتخاب کوي.
 لوستونکو او مينه والو ته به يې وړاندې کوي. د
 تکويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په ديکټومه
 کولو، او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو
 سره ليدل شوی. له اکت کارې سره يې ځانگړې
 مينه وه، چې دې مينې او علاقې تر دې را
 ورساوه، چې بايد په راتلونکي کې په فلمونو او
 ډرامو کې هم کار پيل کړي، او فعاله ونډه پکې
 واخلي. له فلمي ستورو او د هغوی له حرکتونو
 سره يې زړه پورې توب خورا زيات وو، همېشه

به يې هڅه کړه له ځانه سره داسې اکتونه وکړي.
 خو په دې مطمئن شي، چې کوی شي په
 فلمونو او ډرامو کې هم کارو کړي، لیدونکو او
 ننداره کونکو ته ځان د یو تکړه اکت په بڼه رو
 وپېژني نه یوازې فلمونو او سریالونو سره مینه
 یې وه ورسره د روانو حالاتو انځورونو هم دې ته
 وهاڅاوه، چې باخړه د فلمي حرکاتو په لوبولو
 سره هېوادوالو ته د وخت انځورنه روښانه کړي
 او د خلاصیږې چارې یې ورته په ګوته کړي.
 سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه
 ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو او
 شوټینګ پایلې یې تر ډېره ورته مثبتې وې، د
 لیدونکو لخوا ورته د ستاینې صحنه څرګنده
 شوه، بڼه به جوړت سره یې وویل چې زه به نور
 د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د

ملاکه او سوره په نامه يې په دوه تکويزيوني
سريالونو کې کار کړی. په ليدو يې په مينه والو
کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته يې
د ښه کار په پايله دا ورته څرگنده شوه چې
اوس کوی شي په هر ډول فلم کې هره صحنه
چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې تر سره
کړي. نه يوازې دا چې په سمه توگه به يې ترسره
کړې وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر
وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د
افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه
دی شوې. سېلاب هيله لري خو په را تلونکي
کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي. خو د
نورهېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده
وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او
مشهور فلمي ستوری شي. د تکويزيوني

سريالونو سره زياته علاقه لري چې پکې
 ولوبېږي. په سينمايي فلمونو کې لوبېدل خو
 ورته د خوب ريښتيا کېدل ښکاري او هڅه کوي،
 خو په هر قېمت چې وي په سينمايي فلم کې د
 يو غوره اکتري په ښه کار وکړي. په را تګونکي
 نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د
 افغانستان لپاره هم سينمايي فلمونه جوړ کړي.
 سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای
 شي، د افغانستان سينما ته وده ورکړي. او په
 را تګونکي کې په افغانستان کې د ښه سينمايي
 فلمونو ننداره کول پيل او ډېر مينه والو را پيدا
 کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په
 هندي فلمونو کې شاروخان او په پښتو فلمونو
 کې، جهانگير خان په گوته کوي. د هغوی ټول
 اکتونه ورته په زړه پورې دي، کله يې چې نوی

فلم را شي د دوی په خاطر يې ضرور گوري.
 خوند او پند ترې اخلي. او کوی شي په ډېر کم
 وخت حتی په يوځل لیدو هم د دوی تقلید له
 ځانه سره وکړي. خو اباسين سېلاب وايي. دا
 يې يو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د
 ستوري په شان وځلېږي او مينه وال يې د اوس
 په پرتله زیات شي. ورسره د تمثيل په بارک کې
 هم ډېره خوشبیني ښيي او وايي: که وشول په
 را تګونکي وخت کې به د خپل تمثيل کولوو تله
 ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد
 تګويزیون کې ځينې تفرحي خپرونې په مخ وړي.
 چې زیاته برخه يې په کې د تمثيل کول دي. او
 دی هم له تمثيل کولو سره ډېره مينه لري. د
 داسې تمثيل کولو وړتيا لري چې ډېرې تمثيل
 کونکي او د د تمثيل مينه وال به يې ځای و نه

نیسي. په اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثيل
 ته ورکړی. نه یوازې تمثيل او فلم جوړلو سره
 مینه او علاقه لري. ورسره د ګڼ شمېر شاعرانو
 ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم ډېکومه
 کوي. چې په دې سره یې د اواز مینه والو په
 څو برابره زیات شوي. تل هڅه کوي داسې
 انتخاب وکړي، چې له احساس ډګ پیغام ولري.
 تر ډېره یې خلک خوښ کړي. لومړۍ پرې د ده
 او بیا د اورېدونکو او مینه والو زړه پرې اوبه
 وڅښي. د شعر په ټوله مانا، ترڅ او ډیزاین غور
 کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو څو
 ځله تکراروي. کله چې په دې وپوهېږي چې
 اوس یې اورېدونکي د زړه له تله خوشوي، یو
 ډول اثر پرې کوي شي. مخکې له دې چې
 انتخاب یې کړي، له هغه شاعرانو ملګرو سره

پري مشوري کوي، چې په شعر او شعاري ډېر
 ښه پوهېږي. د هغوی په انتخاب او بيا يې د
 ويلو ترڅ په خپله روته برابر وي. په داسې انداز
 يې وايي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو سره
 ښايي. ډېر زيات شعرونه يې دېکومه کړي، چې
 اختر په نامه دېکومه کړي شوی شعر يې ډېر
 زړه جذبونکی، او د دې د ښې وړتيا ثابونکی دی.
 د دې شعر دېکومې په مينه والو او اورېدونکو
 څه بيل شان اغېز وکړ. ډېرېو خلکو د يو رېښتني
 صحنې ليدل انځورول، او خورا مينه يې ورسره
 پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه يې هم په
 ډېر لوړ او مناسب انداز سره دېکومه کړي، چې
 د هر يو خوند يې د يو بل په پرتله زيات دی. د
 خلکو په زړونو کې يې ځای نيولی او د بيا ځل
 اورېدو لېوالتيا يې ښيي. همدا دی چې ډېری

شاعران د افغانستان جنگ له اباسين نه مشر
 گني او بيا وايي چې: دی په ښه طريقه کډی
 شي. د تېرو بډامنو وختونو انځورنه مينه والو
 ته په شه شان سره وړاندې کړي. دا ورته ښايي
 چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي، ورسره
 دا هم ورته ښايي، چې څنگه کډی شو دې جنگ
 جگړو ته د پای ټکی کېږدو، او سوله را ولي. لکه
 مخکې چې مو يادونه وکړه، اباسين سپېدې هم
 فلمي ستوری دی ورسره يو تکړه سندرغاړی هم
 دی. د سندرو ويلو پوره وړتيا لري؛ خو دا چې تر
 اوسه يې ډېرې کمې سندرې ويلي، علت يې د
 وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار
 کوي ورسره شاعر او ډېکټومه کونکی هم دی.
 نه شي کډی په يو وخت کې ټول کارونه سرته
 ورسوي، که څه هم محلوښت به يې ورته جوړ

کړی وي. خو وایي چې د رسمي چارو د زیاتېدو
 له امله د سندرو ویلو تلخه رسی نه شي کوی.
 ځوان شاعر طاهر شرر صایي یو ښکلې غزل یې
 په خپل خوږ اواز او د موسیقۍ په ساز او سرور
 سره، پوښلي اورېدونکو ته وړاندې کړه. د
 سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب
 یې په یو ستر شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر
 صیب: په کوم انداز لیکلی او څه انځور یې پکې
 نغښتي، سېلاب بیا اورېدونکو ته داسې روښان
 کړی، چې په هماغه انداز چې شاعر به غوښتل
 زمزمه کړی. چې مطالعه یې داسې ده، ځواني
 دې رانه وخوره لونه ځوانیمرګه غنم غوندي
 رپې مې ږنګه ږنګه ځوانیمرګه کله چې خلکو دا
 سندره واورېده په زړه کې یې د اباسین سېلاب
 د دې هنر د پرمختګ لپاره هېلې زیاتې شوې.

داسې را تونکي يې ورته انتخاباوه چې نوموړی
 به په ډېرو سندرغاړو کې د غوره سندرغاړي
 لقب خپل کړي. شاعران او هنرمندان يې د
 دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي، که دى
 د خپل دې هنر ته وخت ورکړي، بې له شکه چې
 هنر به يې وده کوي، پرمختگ به کوي. او خپلو
 اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي، هڅه خوب چې
 يې د دې هنر په اړه ليدلى وي، تر ډېره به يې
 تعبير ته ورنژدې شي، حتی پوره به شي. اباسين
 سېلاب ۲۵ کاله عمر لري، اوسه نوی ځوان
 دی، واده يې نه دی کړی؛ خو بيا هم په خپل
 هنر کې د پرمختگ لپاره يې پلار او وروڼه
 ډاډگېر نه ورکوي او تشويقوي يې.
 نه وروزر ملگرتتمزنگ ئېسل نه نه نښی
 بايرمی، ته بدنه ت بايرمی، نه مگه ک بايرمی،

تەنھەرىكەت بايرىمى، ئەدەبىيات - سەنئەت
بايرىمى قاتارلىق كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت
بايرىمى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئەڭ قەدىمىي
ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھادىسىسى
ھېسابلىنىدۇ. ئۇ دۇنيادا مىلادى. قۇربان ھېيت،
چاغان قاتارىدا سانلىنىغان تۆت چوڭ
بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نەۋرۇز بايرىمىنىڭ ئىران ۋە تۇران دىيارلىرىدا
يېڭى يىل بايرىمى سۈپىتىدە
ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان
بولۇپ، بۇ بايرامنى ئۆتكۈزىدىغان
مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن
ئاشىدۇ. نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان
مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز مەدەنىيىتى
ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك بىلەن

مەنئۇ مەدەنىيلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە
بولۇپ كەلماكتە.

ئېلىمىزدە قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي
بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرىمىنى
ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار،
تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە ئورتاقتۇر.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى
دەۋرىدە، «قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ.
بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ
كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا،
كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر
چېتىگە ئۆتىدۇ. ئۇ يەرتېگىدىن ئۆتكۈچە جىن -
ئالۋاستىلار بىلەن ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ»
دېگەن ئەپسانىگە ئىشەنگەن ۋە كېچىسى
گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى

تەلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل
ئويناپ، ئىبادەت قىلغان. كېيىن ئىبادەت
ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 - ئاينىڭ 21
- كۈنى، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان
كۈنگە توغرىلىغان. شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى
نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز
نورۇزنى قۇتلۇق كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە
بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتكەلگەن. نورۇزنىڭ
كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىپندارى بويىچە يىل
ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى
كالىپندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى،
كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ.
شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى
قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل

يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار
پەسلىگە ئۆلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال -
ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا
كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش - ئوقىتىگە
ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق،
بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنىلىك
ئۆتكۈزۈشكە ئادەتكەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ
تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ
جانلىنىشقا باشلىغان، ئاڭز سۈيى ئېقىپ تاغ
- ئېدىنلار، دەل - دەرەخلەر كۆكرىشكە
باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى
بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز

بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن
زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش، تەبىئەتنى
گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت
تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى
شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام
سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىقلار، باغلار،
يوللار، ھويلا - ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ،
ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ،
ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.
نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى
كىگىرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا
چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى
سىنىسا، دالىلداردا چەۋەندىلەر بەيگە، ئوغلاق
تارتىشىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز -

كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋالار مۇئەللىق قە تارتىلغان
دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار
ياكى يۇرت كائىناتلىرى قوچقار، خوراز ۋە كىكلىك
سوقۇشتۇرۇش، ئىت ئاشتۇرۇش قاتارلىق
جاندار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ
كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز
كۈنى يەنئە ياشتىن يەتمەش ياشقىچە
بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق
كىيىملىرىنى كىيىشىپ، يۇرت - مەھەللە
بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا
نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى
ئوينىدايدۇ. شائىر نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ،
مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر « ئون
ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى

ياڭرىتىپ، سەھرا - دالنى بايرام خۇشاللىقىغا
چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل
ئوينىغايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە
ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى
ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكى،
سگامەتلىكى، مەمۇرچىلىق، ئاسايدىشلىقنى،
ئىناقلىق، ئۆملۈكنى تەشەببۇس قىلىدىغان،
ماھر چەۋەندىلەرنى، ئىلھامى قايناپ
تۇرىدىغان شائىر - قوشاقچىلارنى تاللايدىغان،
باھايدىغان، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە
قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان،
يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى
قوغداپ، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان،
كىشىلەرنى ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق

جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتىكلەيدىغان، يىل

بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ - ئىلھام

توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان

خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى

ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ

بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن

ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 - ئەسىردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن

"يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر

شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان ،

قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا

ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى

ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا

قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە

يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.
سماچيەن (مىلادىدىن 145 - يىل بۇرۇن
تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق
ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە
سەنگو (مىلادىنىڭ 32 - يىلى تۇغۇلۇپ 92 -
يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇلىسى يىلنامىسى
غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى
يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن
غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن
(مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم ، مىلادىدىن 115
يىل بۇرۇن بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە
دىپلومات جاڭ چيەننىڭ خەن سۇلىسىنىڭ
(مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
مىلادىنىڭ 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن
(پادىشاھى خەن ۋۇدىڭغا (مىلادىدىن 140 يىل

بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى
چاغقىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى
دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن
مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ
قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا ،
دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان
خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە
شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى
چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ
دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى
چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما
ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى
خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا (دۇڭخۇاڭ)
غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ
ماڭغاندا ، يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ.بۇ ئاچا

يولنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى
لۇن ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم
تىزمىلىرىنى بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن
چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا
يارىكىگە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر
تاغلىرىدىن ئېشىپ ئافغانىستاندىكى
بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ
يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ، ئىراق
ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ. مانا شۇ
يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى
ئاجىغا بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە بىرى لۇننىڭ
شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ.
ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تىگرى
تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ

غەرىپكە ماڭغاندا قارا شەھەر ، كۇچار ، ئاقسۇ
ئارقىلىق قەشقەرگە باردۇ . قەشقەردىن چىقىپ
غەرىپكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
پەرغانە ، سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت
ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش
جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئانلار مەملىكىتىگە
(كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) باردۇ .
ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇپقا قاراپ مېڭىپ
ئىرانغا ئۆتۈپ غەرىپكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا
مىسوپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فىرات
ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا باردۇ . بۇ يول
- شىمالى يول دەپ ئاتىلىدۇ . مانا شۇ يۇقىرىدا
تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى
ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ (مىلادىدىن بىرنەچچە
ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇر ۋە ئۇرنىڭ قېرىنداشلىرى

ياشايدىغان رايونلاردا (تارىم ئويمانلىقى ۋە
ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى.
ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى
دۆلەتلەر (چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن ياۋرۇپا
ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلىرىنى (ئىقتىسادى ،
مەدەنىي ، سىياسىي ئاقىلارنى) باغلايدىغان
خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ، ئۇيغۇر
ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا
يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش
ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھۇنلار ئارىسىدا ، تۈركلەر
بىلەن ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇر بىلەن تىبەت
خانىلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.
چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى
قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا
شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى

قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى ، سىياسى
جەھەتتىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن
ياۋروپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول
ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەلەتتى. يۇنان
يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى
خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات
بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول
ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ
خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر
بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك
ماللار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن)
يۇنانىستانغا ، روماغا ئېلىپ بېرىلاتتى.
رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك ماللارنى
ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ
سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە

ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسنىڭ
ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا
گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ
چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ
بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە
مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ
ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا
سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر
جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى
(مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) ماريىنوس
بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن
ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى
تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندىكى : پىتولمىنىڭ
كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ

شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق
(مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا
ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا
بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن
ئاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك)
دىن ئۆتۈپ سىرىسلىر ئىل (يۇنانچە سۆز بولۇپ
، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم
ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى
پىتولېمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ
"جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا
كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە
(مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە داۋام قىلغان)
جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن
مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 -
يىلىدىن 745 - يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە
بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا
جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلىسى يىلىنامىسى ، پىچۈي
ھەققىدە قىسسە" دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن.
شۇ يىلىنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن
غەربكە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت.
بۇ ھەقتە يىلىنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن
:

سۈي سۇلىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن
612 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى
ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 - يىلىدىن
618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى
دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى
ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭيىغا كېلىپ جۇڭگو

بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ
مۇھىم ئەھۋالنى ھېساپقا ئالغان ياڭدى
پىچۇي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا
ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان.
پىچۇي جاڭيىغا كەلگەن چەت ئەل
سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن
پايدىلىنىپ غەربىي رېيوندىكى (تارمىقىدىن
ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى ، كەڭ مەنىدىن
ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ
ياۋروپاغىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ
(دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ -
ئادەتلىرى ئۆزىنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار ، تاغلار ،
دەريالار ، خەتەرلىك ئۆتكەللەر (يول ئۆتكەللىرى)
توغرىسىدا مەمۇرىي تۈپەنلەر. پىچۇي
ئۆتكەن ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ "غەربىي

رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى " ناملىق
ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا شۇ ئەسەردە
مۇنداق دىيىلگەن : "داشاتادىن غەربكە قاراپ
مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە
ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول
دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل ، بارىكۆل ، تۇڭار
(ئۇيغۇر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار
(قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە
بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئارقىلىق
تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك
خانلىقىنىڭ ئاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى
كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن
كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن
ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە ، كاسپى
دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى

ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول - تۇرپان ،
قاراشەھەر ، كۇچار ، قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ.
قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا
پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ،
سەمەرقەنت ، كىيېۋ ، بۇخارا ، مەرۋىدىن
ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا
بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ
ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان ، خوتەن ، قاغالىق ،
تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن
ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان
(ئافغانىستان) ، ئىدىپتالىت (ھازىرقى پاكىستان ،
شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان (ئافغانىستاندا)
، كىيېۋ (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا)
ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ.
بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى

دېڭىزنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول
بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزلىرى
ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا
قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي
رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ
، داشاتا بولسا ناھايتى مۇھىم ئۆتكەل".
پىچۇي تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى
دەۋرىدىكى (552 - 745) خەلقئارا سودا
يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربىدە شەرقىي
روما ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى
كونستانتىنوپول (ھازىرقى ئىستانبۇل) دىن
تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە (ھازىرقى
چاۋشيەنگىچە) بارىدىغان يول ئىدى. پىچۇينىڭ
"غەربىي رېيوند ۱ يېڭى دۆلەتلەرنىڭ
خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن

شمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان
ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىنىسى ۋە تۈگۈنلىرى
بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقى ۋە
شمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا
ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ،
جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ
تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا
تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى
ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت
ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى
خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە
مۇھىزە يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى
ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق

مەلىكىسى " دەيدىغان رىۋايەتنى كۆتۈرۈپ
چىقىپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىغىنى
شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ
ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە
پىلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ
قالدى. بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا
ئۇرۇنۇۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان
تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە
قۇرۇتىنىڭ ئۇرىقىنى مىلادىنىڭ 440 -
يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجايىا جاۋا (بۇ بۇددا
دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن
ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى
بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو
مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن
خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان

دېيىشيدۇ.

**ئۇرنىڭ بىردىنبىر ئاساسلىنىدىغان دەسمايدىسى
، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست
شۈەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 - يىلى تۇغۇلۇچ
667 - يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ
دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى"
ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى
توغرىسىدىكى رىۋايەت.**

**شۈەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە
تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ 19
يىل (مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 645 -
يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لويانغا قايتىپ
كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا ،
ھىندىستاندا كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا
ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە**

ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى
دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ
چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت
خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە شۈەنجاڭنىڭ
ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت
رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىجاي
جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو
مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش
كىيىمنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى
يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش. چېگرادىكىلەر
مەلىكىنىڭ باش كىيىمنى تەكشۈرۈشكە
جۈرئەت قىلالىمىغان. مەلىكە خوتەنگە
كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن. بۇنى
كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى

كۆيدۈرۈۋېتەيلى ، بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا
ئايلىنىشى مۇمكىن ، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە
پىلە قۇرۇتلىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ
ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان يىپىكتىن شايى -
دۇردۇن توقۇپ ، كىيىم - كېچەك تىكىپ
كىيىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە
قۇرۇتلىنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.

بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى
ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن
مىلادىنىڭ 440 - يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق
قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو
مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتلىنى خوتەنگە ئېلىپ
كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن
(مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك
توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ،

ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان
يىپەك ماللارنى ئەتىۋاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم -
كېچەك كىيگەنلىكىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى
جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى
بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى
كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە يىپەك قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن"
دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىشەزىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى
يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى
چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك
ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن
چاغدا ، ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان
يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن
كىيىم - كېچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا

مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما

ئالىملىرىدىن كىتئاس (مىلادىدىن 400 يىل

بۇرۇن ئۆتكەن) ، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل

بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 - يىلى

ئالەمدىن ئۆتكەن) ، خوبلىئوس ۋىيگىلى مارۇ

(مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، روما

تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 -

يىللىرى ئۆتكەن) ، فىلىپپى (مىلادىنىڭ 23 -

يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ،

كلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرلىرىدە

ئۆتكەن) قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان

ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرنىڭ

يۇرتىنى (خوتەننى ئاساس قىلغان) يۇنان تىلىدا

"سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ

يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى
("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات
بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتئاس بولۇپ ، ئۇ
مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار دۆلىتى"
دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىتىرابون "ساياھەت
خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا
(مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ
ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماركىدونىكى (ئىسكەندەر
زۇلقەرنەين) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن
ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى
ئۇندىسكىر يىتوسنىڭ خاتىرىسىدىن پايدىلانغان.
ھىندىستانغا كەلگەن ئۇندىسكىر يىتوس ئۆزى
يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرنىڭ ئانا يۇرتى بولغان

تارىم ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى"
("يىپەك دۆلىتى") دەپ يازغان. "سىرىسلار
دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە
روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلادىيە ، پىلىنى ،
مارسىللىنوس ، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ
بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىي ۋە
ئېنىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلادىيە 50 -
يىللىرى (ئۆتكەن) ، "ئاسىيانىڭ شەرقىدە
ھىندىلار ، سىرىسلار ، سىتسىلىكلەر
ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا ، سىتسىلىكلەر
بولسا ئەڭ شىمالدا ، سىرىسلار بولسا مانا شۇ
ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار -
ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ... سىرىسلار
دۇنيادا تەڭرى تەبىئىيەت بىلەن سەمىمى ،

سادىق ئادەملەر ، ئۇر سودا ئىشلىرىغا ئۇستا
بولۇپ ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ
سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ -
قويۇپ كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ " [1] دەپ يازىدۇ.
مىلانىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن
مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلىل ئۇيغۇن
كېلىدۇ. بۇنىڭدا ، دىققەت قىلىشقا
ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلاد
ئېيتقاندا ، ىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇر -
ئا) نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا
جايلاشقان. [2] مىلاد "سىرىسلىقلار سودا
قىلغاندا ، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ.
مالنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ ، كەينىنى
قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال
قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلپىرىدە ئادەتكە

ئايلىنىپ كەتكەن "تەكسىز سۇدا"نى
 كۆرسىتىدۇ.[3] مىلا "سىرىسلىقلار مائىنى
 قۇملۇققا قويدۇ" دەيدۇ. مىلا ئېيتقان
 قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق -
 چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى
 تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە
 قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددى
 ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.
 تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى
 "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس
 دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا
 مەزمۇنى مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان
 مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ
 : "سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك
 چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر.... ئۆز كىمخاپ ،

تاۋاق - دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ
ساتىدۇ..... سىرىسلىقلار مۇھىم ، تارتىنچاق
كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ :
"سىرىسلىقلار ، بوي - تۇرقى جەھەتتە
ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز ، چاچلىرى
قىزىل ، كۆزلىرى كۆك ، ئاۋازلىرى جاراڭلىق
كېلىدۇ. چەنتىن بارغانلار ، ئۇنىڭ تىلىنى
بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇر بىلەن
سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەنتىن بارغانلار ،
ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا
ئېلىپ بېرىپ ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ
يېنىغا قويدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا
بويىچە مال ئالماشتۇرۇلىدۇ." [5] پىلىنىڭ
مەلۇماتىدىن قارىغاندا ، سىرىسلىقلارنىڭ
يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ

سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىپىننىڭ ،
سىرىلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى
توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى
قىممەتكە ئىگە. بۇ ، ئۇيغۇرنىڭ ئاق تەنلىك
ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.
جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ، ئېرقى
جەھەتتىن ئۇيغۇرغا بىكمۇ يېقىن بولغان
ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز ، قىزىل چاچ" [6] دەپ
يازغان بولسا ، قىرغىزنى "چىرايى ئاق سۈزۈك
، قىزىل چاچ ، كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان.
پىلىپىننى ، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى -
ئىشرەت ، كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا
چىرىكلىشىپ ، بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق
بىزۇپ - چېچىپ ، ئەخلاقى جەھەتتە بىكمۇ
بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ، ئۇنىڭ كىيىدىغان

كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان
كىمخاپ تاۋار - دۇردۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى
، سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان
يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىرىنىڭ (ئالتۇن
پۇللىرىنىڭ - ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا
چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا
ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى :
"دۆلىتىمنىڭ تىللىرىدىن ھىندىستان
سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى
قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز
مىليون سىتېر كىيىس (رىم تىللاسى) ئېقىپ
كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار ، دۆلىتىمدىكى
ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى
دىمىگىچى) نىڭ بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىشى
ئۈچۈن كېتىدۇ." [8] پىلىپپىننىڭ "تەبىئەت

تارىخى "دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا ، روما
ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى - ئىشرەت ،
كەيپ - ساپالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا زىم
بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن
ئالغان بولسا ، دورا - دەرمەك ، ئۈنچە -
ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن ، مەرۋايىتلارنى
ئەرەبىستاندىن ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن
يۈز مىليون سىلىستىركىيىس (رىم تىللاسى)
روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن
سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك
ماللار ، ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن
ئالىدىغان دورا - دەرمەك ، ئۈنچە - ياقۇت ،
مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان. يونان
ئالىمى كىلاۋدى پىيتۇلىمى "جۇغراپىيە"

ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك
دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق
خەلقلەر ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق
دەپ يازىدۇ : " سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي
چېگرىسى سىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس
[9] تېغىنىڭ سىرتىدا ، شىمالى چېگرىسى
نامىز يەر..... شەرقى چېگرىسىمۇ نامىز يەر.
.... جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگى
دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن
چېگرالىنىدۇ. " [10] پىتۇلىمى ، سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار
توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : " سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ
تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى
چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريانىڭ بىرىنچىسى

ئۇيغۇرداس () دەرياسى بولۇپ ، ئۇ
ئاۋشاتىسئان ۋە ئاسمىران () تېغىدىن ئىبارەت
ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. دەريانىڭ
ئىككىنچىسى باۋتس دەرياسى بولۇپ ،
ئۇكاسىيان () ۋە ئوتتۇرۇ كورخۇس () تېغىدىن
ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ.[11]
يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ
ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى ،
كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش
دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا
ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمىنىڭ
ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرنىڭ يۇنان
تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خاس. يۇنان ئالىمى
مارسىئەلىنوس (مىلادىنىڭ 380 - يىلى

ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە
سىرىسلەر ئېلى بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز
تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش
سوزۇلۇپ تەبىئى تۈسۈقنى شەكىللەندۈرىدۇ.
سىرىلىقلار شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇنىڭ
يېرى تەكشى ، كەڭتاش ۋە باي. غەربتە سېستىيە
بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي بىلەن شىمالدىن
ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ
ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى
كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن
قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى
ۋە كانگې دەرياسىغىچە بارىدۇ... تاغلىرىنىڭ
ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئاڭرى
- بۈگۈرى كېلىدۇ. تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ،
ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە

باۋتس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا
 ئاقىدۇ... سىرىسكەرتىچ ياشايدۇ. ھەربىي قورال
 - يارق تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ.
 مۇھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە
 قىلمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ،
 پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قانلىق
 بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ،
 ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى
 بولمايدۇ." [12] ماركسلىنوس يەنە مۇنداق دەپ
 يازىدۇ : "سىرىسلىقلار ئاددى - ساددا ياشاشقا
 ئادەتكەنگەن. ئۇر خالى جايدا ئولتۇرۇپ كىتاب
 ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ.
 كىشىلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىشنى
 ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى
 دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا

مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر -
بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ.
گەپلەشمەيدۇ ، ئۆرنىڭ يەر بايلىقى مول ،
باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ
".[13]يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ
خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن
تۆۋەندىكى خۇسسىنى چىقىرىش مۇمكىن :
مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ
ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە رىم) تارىم ۋادىسىدىكى
ئۇيغۇر ئېلىنى، يىپەك ئىلى (سىرىسلەر ئېلى)
دەپ تونىغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ
تەبىئى شائىتى (تاغلىرى ، دەريالىرى ،
ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقىمى) ئۇنىڭغا
چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن

توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى
چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم
ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرنىڭ يىپەك ماللىرىنى
ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار
ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا
ياشىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ، ئۆرنى
ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن
تاشقىرى ، ئۆرنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى
ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ
بەرگەن.

ئىگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم
ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ

قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن
نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققى قىلمىغان بولسا
، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ ئاتالغان
رىمدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى
سۈپەتلىك يىپەك ماللارغا بولغان
ئېھتىياجىنى قامدىيالمىغان بۇنى.
ئۇيغۇرنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە
كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز
ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇر يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرنىڭ توقۇمىچىلىقتىكى
ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال
بولدۇ. يېقىنقى يىللاردا ، شىنجاڭنىڭ
ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 - ئەسىردە ئىچكى
ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار

قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى
 "نەسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ
 بولغانىكى ، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق
 كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك
 ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ
 مەيدانغا كەلگەن ، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل
 چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلىسى ۋاقتىدىلا
 (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن
 شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ
 توقۇمىچىلىق ھۈنەرىدە قوللانغان. ئونئۇر
 تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا
 قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى
 (كىمخاپلارنىڭ ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىش
 ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا
 كېرەك." [14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا

ئۇيغۇرنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ
توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە
كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 -
يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن
بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى
"دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر
پاكىتىمۇ بار: يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا
ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر
ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە....
مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇتىنى ۋە
ئۈژمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا
يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى. " (يادىكارلىق 40
- بەت). مانا بۇ پاكت ، يىپەك مەلىكىسى

("شەرق مەلىكىسى" مىلادىنىڭ 440 -

**يىللىرى بىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە
ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلدۇ.
قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا
تۇرپان رايونىدىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي
قىلغانىدى.**

**يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ
ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇسە ئاتالمىش "يىپەك
مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 -
يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان
مەلىكىنىڭ بىلە قۇرۇلتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە
ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك
توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن
يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت
قىلىنىشى ، خاس.**

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، قەدىمكى چاغلاردا
جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا
ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى
جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن
خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ
ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا
يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە
خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ
ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا
ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت
قىلىنىدىغان بولسا ، تارىخىي پاكىتلار بويىچە
ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى ئېتىراپ
قىلىنسا ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى ،
خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى

ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن
يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا ھېچقانداق
بانا - سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن
ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا
ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب
ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ
ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان.
شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى
خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ
تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ 87 - يىلى ۋە مىلادىنىڭ 101 -
يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا
، مىلادىنىڭ 97 - يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن
يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان.
جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى

توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى
مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ 120 -
يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن
ھىندىچىنىغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا
كەلگەن. مىلادىنىڭ 1660 - يىلى روما
ئېمپىراتۇرى ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىنىڭ 161 -
يىلىدىن 166 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان)
دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى
ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن
ھىندىچىنىغا چىقىپ ۋىيېتنام ئارقىلىق
جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى
خەن خۇئاندى (مىلادىنىڭ 147 - يىلىدىن 167
- يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا پىل چىشى ،
كەركە مۈڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى
ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا

ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان
دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ
سىرىسىلەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان
ئۇيغۇر بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى
مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن
400 يىل بۇرۇن باشلانغان)دىن ئاز دېگەندە
ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن
باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن
ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئىگەر
شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 - يىلىدىن
باشلانغان بولسا) رومانلىقلارنىڭ سىرىسىلەر
ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى
مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن
باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا

تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە
(مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن
توقۇلغان كىمخاپ ، شايى تاۋار ، دۇردۇنلارنىڭ
ياۋرۇپاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم
ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلەر
ئىلى)دىن بارغانلىقى ، ئاتالمىش "يىپەك
مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا
سۆزلەپ ئۆتۈم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە
ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى
ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلكىرىدىن بىرى
ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا
ناھايتى كەڭ مىقياسدا قانات يايدىغان ئىدى.
مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان خانلىقى
(مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 - يىلىغىچە)

ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي
تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقانىنىڭ
رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلىسىنىڭ
پادىشاھى لى يەن (مىلادىنىڭ 618 - يىلىدىن
627 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن
سوۋغا - سىملىرى ئىچىدە شەرقىي رومادىن
كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا تۈلكە موينىسى
قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا
تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا
رومانىڭ نەسلىك ئىتىرىنىمۇ ئېلىپ
كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ، بۇرۇنقى
چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ
بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر،
دورا - دەرمەكلەر، زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى،
تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالىماقنى

ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر يالغۇز ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ
قالماستىن ، جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ
ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك
خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ
مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى ،
بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ
627 - يىلىدىن 647 - يىلىغىچە بولغان 20
يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا
ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن . تۈرك خاقانلىقى
تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل
ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلىرىدىكى
چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانلىقىنىڭ
رۇخسەتلىنى ئالتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، تۈركلەر

بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلىسى ئارىسىدا
بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى
خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى
تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن
كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن
بولغان بۇ كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن
ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان
تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان
رىم تىللاسىغا سىرىسلەر ئېلىدىن يىپەك
مالدارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى
چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى
(ئېمپىراتۇرلىرى) يېلىدىن يىپەك چىقىرىپ
ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا زىم بولىدىغان
كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ، دوردۇن قاتارلىق

يىپەك مالدارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش

ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇرنىڭ بۇ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى

دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى. بۇ توغرىدا يۇنان

ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ : 6 -

ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى

زوناراس () "تارىخنامە" ناملىق ئەسىرىدە

مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "بۇرۇن رومانلىقلار

يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى.

يىپەكنى پىلە قۇرۇتىنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى

بىلمەيتتى ."

6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى

تىئوخانۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق

ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما

ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ 395 - يىلىدىن
1451 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئېمپىراتۇرى
ئۇلۇغ پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 -
يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان)
شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە
شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومالىقلار بىلەن
قۇرۇلتىنى بېقىپ ، يىپەك مالدارنى
ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى
توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس
مۇنداق دەپ يازىدۇ : "ئېمپىراتۇر پوستىئاننىڭ
ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي
روماغا بىلەن بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش
ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي
رومالىقلار بىلەن بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى
ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە

(يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلەر
ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا بىلە
قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى
كاۋاك ھاسىلىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن
جايلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن بىلە قۇرۇتتىنىڭ
ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن شەرقىي
رومانغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار
كېلىش بىلەنلا بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۈژمە
يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە
كۈندىن كېيىن بىلە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ
چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ،
ئۇچىدىغان بولغان ، رومانلىقلار بىلە بېقىپ
، يىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن
پوستىئان تۈركلەرگە (كوندىستاننىيۇلغا -
ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور)

رومالىقلارنىڭ بىلە بېقىپ يىپەك چىقىرىش
ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاك - تاڭ
قېلىپ چۈچۈپ كەتكەن .

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا
تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ
بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى
سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى

ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان
ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى
چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، بىلە
قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى"

توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440
- يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە

كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، بىلە قۇرۇتى
ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن)

دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر
ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 -
يىللىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى
توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ
سۆزلەپ ئۆتتۇم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار
يەتتەلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن
ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇز
ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى
خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە
قىممەتلىك تاۋاللىرىنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش
رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت
جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن
ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ
ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شائىلىق مەدەنىيەت

يارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك
روللارنى ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا
كارۋانلىرى ، ئەلچىلەر ، سەيياھلار غەربتىن
شەرققە ، شەرقتىن غەربكە موكدەك ئۆتۈشۈپ
تۇراتتى. بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى
بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن
قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى
سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ
قاتناپ تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا
ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى
يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى ، مەخپىي ئاخبارات
يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا ئېيتىپ
ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى
ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇر
يۇرتىدىن يىلە قۇرۇتلىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ

مەخپى ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ
يىپەك ئىشلەپچىقىرىشدا ھۆكۈم سۈرگەن
نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ
تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق پىلە قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن
بۇرۇن شەرقىي روما ئىمپىراتورى ئۇلۇغ
پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 -
يىلىغىچە ئىمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە
توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئىگەر
ئىرانلىق راھىپ پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
سىرىسىلەر ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان
بولسا ئۇنىڭغا ناھايتى قىممەت باھالىق
ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.
ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى
بولغانلىقى ، پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت

باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن ،
سىرىسلەر ئېلىدىن بىلە قۇرۇتتىن ئۇرۇقنى
ئوغرىلاپ شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن.
مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140 يىل بۇرۇن
(مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ سۈزۈك ،
رەڭلىك شىشە ياساشتىكى مەخپىي سىرىنى ئاق
ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) جۇڭگوغا
بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇر
رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇر رەڭلىك
شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا غەربتىن
(سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى.
شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇر ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك
شىشە ياساشنىڭ سىرىنى غەربتىن بىلىپ
ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش
مىلادىنىڭ 424 - يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى

بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار
مۇنداق : "شىمالى سۆلىلەر تارىخى" دىكى
خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى
(مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا
(مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن 452 - يىلىغىچە
خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ
پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى
(ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ
ئۇنى ئېرىتىپ رىڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ
كىشىلەر غەربنىڭ رىڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ
پاقىراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رىڭلىك
شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى
شىشەلەر دىيىشكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى

رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇغا ئۆگەتكەن.
شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ
رەڭلىك شىشەنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش
ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى
تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر
مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل
تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئى
مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ
شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا
كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش
تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان
بولسا كېرەك. ئىگەر ئەھۋال بىزنىڭ
قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا ، ئۇ
چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە
نەسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۇرنى رەڭلىك

شەشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگەتەشكە
مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق
بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى
مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق
راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 -
يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)
سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە
ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك
بىلەن رەڭلىك شەشەنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ
سىركىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ
قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى ، جاسۇسلىرى
بولسىمۇ ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇر
شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى
مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ
رول ئوينىغان.

خەنزۇر ئۇيغۇردىن ۋە ئۇيغۇر ئارقىلىق ماددى
ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل
قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ
چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا
ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن
كېيىن ، ئۇ ئۇيغۇر يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە
ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ
خەنۋەدىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ ، ئېتىبار
بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ
ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار ، بىدىلىكلەر پەيدا
بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتىنىڭ ئاساسلىق يەم -
خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ، ئات بېقىشقا
ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا
خەنۋەدى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا
ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى

چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتىرىنى
كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان
ئىدى. جاڭ چيەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن
قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىددىن باشقا يەنە
زىغىر ، قارامۇچ ، پىياز ، تۇرۇپ ، قوغۇن ، تاۋۇز
، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ
كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر
جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا
ياڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇر يۇرتىدىن
ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇر مىلادىنىڭ 5
- ئەسىرىگىچە پاختىدىن رەخ
ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 -
ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىڭىت) تۇرپاندىن
ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت
ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇر

پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋە باشقا
مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى
چاغلاردا قۇنقاۋ ، پىپا ، ئابار قاتارلىق مۇزىكا
ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا ،
داپ ، نەي ، سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى
، ئوتتۇرا ئاسىيادىن (ئۇيغۇردىن) كىرگەن.
بولۇپمۇ سۈي سۇلىسى (581 - 618) ، تاڭ
سۇلىسى (618 - 907) دەۋرىدە ئۇيغۇر جۇڭگو
مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس
تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 - يىلى
كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) لىرىدىن
ئاسىنا بىكە ، شىمالى جۇ سۇلىسى (557 -
581) نىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا
، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن
چاڭئەنگە (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە

سۇ جاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ
كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ ، سۈي سۆلىسى
ۋاقتىدا (581 - 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت
تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە ، جۇڭگو مۇزىكا
سەنئىتىنىڭ باگمۇ تۆۋەن ، نامراتلىقىنى
نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ
مەزمۇنىنى بېيىتىش ، ئۇنىڭ سەنئىتىنى
ناھايتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل
بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى
بەرپا قىلغان. ئۇ تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈرىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا

مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى

ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە خىل مۇزىكىنىڭ

ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈرىيە

مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، قالغان بەش

خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان

ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيىپا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ،

شۇ چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك

بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ
مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە
بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 -
907) سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش
مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 - يىلى 10
يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى.
بۇر تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2.
قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4.
غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى
، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدژا
مۇزىكىسى ، 8. كۈرىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن
مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا
شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە
ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى

قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان
ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى
غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە
خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون
مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر
مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار
ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل
سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى
بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى
ئاھدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددى
سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە
رەسساملق) خەنزۇنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە
رەسساملق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر
قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى
ھەيكەللەر ، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات

بولدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، 7 -
ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر
رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ سۇلىسى پادىشاھى
لى شىمىننىڭ (627 - 649) تەكلىۋىگە بىنا ئەن
شەنەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ تىپىك
سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسساملارى
بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش
سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ
رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى ئۇنىڭدىن
ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ رەسسامچىلىقتا
(غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى
يوق رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى
چاغدىكى مەنۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە
بىلەن ئەدەبىياتنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى
ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن

ئاجرىتىپ قاراش تولىمۇ بىمەنلىك بولىدۇ.
بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا
تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇر ئارىسىدا يىلتىز
تارتقان ئىدى. ئۇيغۇر ئىچىدىن چىققان
مەشھۇر بۇددىست ، راھىبلار 3 - ئەسىردىن
باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا
كىرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست
پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر تەرجىمان ، شائىر
كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەرلىك.
كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 - يىلى تۇغۇلۇپ
431 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا
دادىسىغا ئىگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ
ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم
ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا
بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنيايانا دەپ

ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ ، ئىككى
ئېقىم بار ئىدى. كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ
مەزھەپ ئىچىدىن خىنپايانا مەزھىپىنى قوبۇل
قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان
چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا
راھىپىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا
مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان
خىنپايانا مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن. كوماراجىۋا
قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ
بىر راھىپقا يولۇققان ، ئۇ راھىپ ئۆزىنى
دۇنيادا تىڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە
ماختىنىپ : "ئىگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە
بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى
يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى
كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن. كوماراجىۋا شۇ

راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ
قويدۇ. بۇ ۋەقە غەربتىكى بۇددا دۇنياسىنى
زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ. كوماراجىۋانىڭ داڭقى
غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار
خانى ناھايتى چوڭ پەخىرلىنىش ھېس
قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا
كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا
ئېلىپ كېتىدۇ. كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ
پىرى ئۇستازى دەپ جاڭايدۇ. تارىختىن خەۋرى
بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا
مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ 385 - يىلى
ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىغا كەلگەن. ئۇ شۇ
جايدا 15 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە
خەنزۇ يېزىقىنى (تىلىنى) پۇختا ، مۇكەممەل ،
چوڭقۇر ئۆگەنگەن. شۇ چاغدىكى جۇڭگو

تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلىسى" بىلەن
"شىمالى ۋە جەنۇبى سۇلىلەر دەۋرى" دەپ
ئاتالغان ناھايىتى قايىمقان (ئاساسەن ئۇرۇش
قايىمقانچىلىقى) بىر دەۋر ئىدى. جۇڭگودىكى
بەزى خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا
دىنىنىڭ نادان ، ساددا خەلقلىرىنى ئاسانلا
ئالداپ كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن
پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە
قارشى چىقمايدىغان يۇۋاش پۇقراغا
ئايلىندۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە قارىماي
بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ ، بۇددا
دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئىدى. بۇددا
دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن
خانلىقى (384 - 417) نىڭ خانى ياۋشىدىن
(مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 - يىلىغىچە)

خان بولغان) مىلادىنىڭ 401 - يىلى
كوماراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ
كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
جاكالىغان. ياۋشىدىننىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ
ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كوماراجىۋا
شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ
بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن
دەرس بەرگەن. ياۋشىدىن دائىم ئىبادەتخانىغا
بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى
چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى
"دانشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە
بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا
ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى
بۇددا نامىلاردىن 384 جىلدلىق 74 پارچە
كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا

تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيىتى
ناھايتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن
ناھايتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى
تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ
قوللىرىدىن چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى
بىكمۇ راۋان ، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ ،
چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن ،
پەلسەپە ، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى
جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە
ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايتى كۈچلۈك
تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ، ئۇلۇغ
بۇددىست ، پەيلاسوپ ، داڭلىق تەرجىمان ،
گانتىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇسە
قىلىپ ئېيتقاندا ، قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15
- ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ ساياھەتچى مائېلان

غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب
ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى)
ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا
قاتناش يولى (ئاتالمىش يىپەك يولى) يالغۇز
غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق
ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا
قالماستىن ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش
ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب
ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى
مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق ، يۈكسەك
مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول
ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە
ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى (ئۆگىتىش ۋە
تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.
ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق

داۋام قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران ،
ئەھمانلار سۇلىسى (مىلادىدىن 700 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل
بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، گىرىك
باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل
بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ياۋچىلار
دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150
يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50
يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ،
كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 -
يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ئاق ھون
ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565
- يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق

دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق
مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا ،
تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 - 745)
ناھايتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار
قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.